27. ORSZÁGOS TUDOMÁNYOS DIÁKKÖRI KONFERENCIA

A biblioterápia és a „Biblia-terápia”

A bibliai szövegek alkalmazása a biblioterápia módszerével a gyülekezeti pasztoráció gyakorlatában

Jelige: VRH146

2024

Tartalomjegyzék

Bevezető **3**
1. „Biblio" – „terápia" **5**
1.1. A biblioterápia történetének rövid áttekintése *5*
1.2. A biblioterápia meghatározása(i) *8*
1.3. A biblioterápia modellei és módszerei *10*
1.4. Összefoglalásként – a módszertan szintetizálása *14*
2. A biblioterápia triadikus szerkezete a gyülekezeti pasztoráció gyakorlatában **17**
2.1. A lelkipásztor, mint a „Biblia könyvtárosa" és mint facilitátor *18*
2.2. A gyülekezeti tagok, mint a biblioterápia kliensei *22*
2.3. A Biblia mint irodalmi eszköz *24*
2.3.1. A retorikakritika, mint a biblioterápiás exegézis alapja 27
2.3.2. A zsoltárok, mint a biblioterápia alkalmas eszközei 32
2.3.3. A 143. zsoltár retorikakritikai exegézise 36
3. Egy bibliaterápiás bibliaóra a 143. zsoltár szövegével **42**
3.1. A kísérlet előkészítése és a kísérlethez kapcsolódó módszertani megfontolások ismertetése *42*
3.1.1. Felkészülés: 43
3.1.2. Az anyag kiválasztása: 44
3.1.3. Az anyagok bemutatása: 44
3.1.4. A megértés elősegítése: 45
3.1.5. Ellenőrzés és értékelés: 46
3.2. A kísérlet értékelése *46*
3.2.1. Visszajelzések a módszerről és annak „hatékonyságáról" 47
3.2.2. A zsoltár személyes hatása és az exegetikai megjegyzések összevetése 50
3.2.3. Az expresszív biblioterápia – kitekintés az írásterápiás gyakorlat eredményeire .. 52
Felhasznált irodalom **55**
Mellékletek **57**
1. számú melléklet – Adatfelhasználási beleegyezési nyilatkozat szövege **57**
2. számú melléklet – A zsoltár nyomtatott változatban kézbeadott szövege **58**

Bevezető

A lelkipásztor, mint a „Biblia könyvtárosa” – talán első olvasásra idegen számunkra ez a kifejezés, és nem ez az első gondolattársítás, mely eszünkbe jut a lelkipásztori lét meghatározásakor.[1] Mégis, képzeljünk most magunk elé egy meghitt, belső teret, a Biblia 66 könyvből álló „könyvtárát”, melynek minden egyese darabja értékes kincseket rejteget, mely arra vár, hogy az érdeklődő olvasó fellapozza, és gazdagodjon általa. Azonban aki már rendelkezik könyvtári tapasztalattal tudja jól, hogy az önálló tájékozódás a könyvtári állományokban igen nehézkes lehet. Egy hozzáértő könyvtáros azonban segítségére siet a kutakodó olvasónak, és közös erőfeszítéssel a legtöbb esetben előkerül az, amit keresett a könyvtári kliens, az, amire épp akkor szüksége volt. A bibliai könyvtárunk világában a lelkipásztorok, hivatásukból adódóan, ilyen könyvtárosok lehetnek a gyülekezeti tagok számára, akik nem csak az igehirdetésre való készülésük során tartják szem előtt a gyülekezet aktuális helyzetét és keresnek ahhoz találó textust, hanem a gyülekezeti pasztoráció gyakorlatában olyan eszközként használják fel a rendelkezésükre álló könyveket, mely a gyülekezeti tagok lelki épülését szolgálja, akár személyes lelkigondozói beszélgetések alkalmával, akár a gyülekezeti csoportokban végzett szolgálatok során. Ennek mikéntjére pedig válaszokat adhat számukra a biblioterápia módszere.

Dolgozatom célja választ találni azon két kérdésre, hogy alkalmas-e a biblioterápia arra, hogy a gyülekezeti pasztoráció gyakorlatában kamatoztassuk annak pozitív hatásait, illetve, hogy alkalmas-e a bibliai szöveg arra, hogy a biblioterápia eszköze legyen. A kérdések megválaszolása érdekében dolgozatom első részében a biblioterápia kutatástörténetét, legjelentősebb modelleit és módszereit, illetve a modellek szintézisének lehetőségeit vizsgálom, egy átfogó képet kínálva az olvasónak a biblioterápiáról. A dolgozat második részében modellek szintetizálása során nyert képet kísérlem meg levetíteni a gyülekezeti pasztoráció gyakorlatára, vizsgálva a „módszer-transzplantáció” során felmerülő lehetőségeket és problémákat egyaránt, különös tekintettel a bibliai szövegek sajátos jellegéből adódó kérdések kapcsán. A dolgozat terjedelmi kereteire való tekintettel jelen kutatásom az ószövetségi szövegek vizsgálatára korlátozódik, azon belül pedig a zsoltárirodalom terápiás hatásait feltárva a Zsoltárok könyvében szép számmal fellehető egyéni panaszénekek műfaji

[1] A dolgozat teljes mértékben megegyezik a szerző *A biblioterápia és a „Biblia-terápia”.A bibliai szövegek alkalmazása a biblioterápia módszerével a gyülekezeti pasztoráció gyakorlatában* címen benyújtott ETDK dolgozatával és saját egyetemén megvédendő magiszteri szakdolgozatával (2024 jún.), illetve jelentős egyezést mutat ugyanezen a címen megjelenő publikációjával, ahol a dolgozatot két részletben közölték (*Collegium Talentum* ösztöndíjaként publikált dolgozat, publikációs kötelezettséggel).

konvenciói alapján, rövid kitekintéssel a retorikakritika exegetikai alapelveire, melyek jó alapként szolgálhatnak a szövegek terápiás tevékenységre való előkészítése során.

Miután a dolgozat első két részében elméleti válaszokat kínálok a téma kapcsán felmerült kérdésekre, dolgozatom harmadik részében egy kísérleti kutatás eredményeit ismertetem, melynek alkalmával próbára tettem a biblioterápia módszerét egy, a Kolozsvári Protestáns Teológiai intézetben tartott bibliaóra keretein belül, melyen a 143. zsoltár szövegével foglalkoztunk. Dolgozatom harmadik részét ennek a kvalitatív módon kiértékelt alkalomnak a bemutatása és értékelése képezi. Az alkalom alapján készült jegyzőkönyv és a résztvevőktől beérkező személyes reflexiók alapján konkrét következtetésekre vonhatunk le arra nézve, hogy van-e jövője a biblioterápiás bibliaóráknak a gyülekezeti pasztoráció gyakorlatában, vagy sem.

1. „Biblio” – „terápia”

Ahhoz, hogy a biblioterápiáról érdemlegesen értekezzük, először meg kell határoznunk azt. Az elnevezés sokakat téves feltételezésekhez vezet. Noha a biblio- (ld. gr. βιβλίον) előtag könyvet jelent és számos könyvekkel kapcsolatos kifejezésünkben megtalálható[2], a biblioterápia nem csak könyvekkel foglalkozó tudományág, hanem általánosan *írott szövegek* széles palettájával dolgozik, azaz mindazzal, ami *irodalom*.[3] Nem föltétlenül szépirodalom, vagy szakrális irodalom, nyomtatott formában kiadott szöveg sem kell, hogy legyen – a lényeg, hogy szöveg legyen, *irodalom*, a szó legtágabb értelmében. Jakobovits éppen ezért célszerűbbnek tartja az *irodalomterápia* kifejezés használatát a módszer megnevezésére.[4] Mindazonáltal a biblioterápia megnevezés sem téves és a magyar nyelvű szakirodalomban ez az elsődlegesen használt szakkifejezés a módszer megnevezésére. Az, hogy *terápiáról* beszélünk, már sejteti, hogy az írott szövegek gyógyító hatása kerül előtérbe és a módszer az írott szövegek terápiás aspektusát hasznosítja. A megnevezést először Samuel McChord Crothers unitárius lelkész és író használta 1916-ban, és elsődleges jelentése arra a lelkigondozói segítésre vonatkozott, mely a mentális betegséggel küzdő személyek irodalmi szövegek általi lelkigondozói kísérését foglalta magába.[5] E terápiás forma elméleti alapjait, alapvető szempontjait és céljait az alábbiakban tárgyalom röviden, ismertetve a bibliaterápiás kutatás legjelentősebb eredményeit.

1.1. A biblioterápia történetének rövid áttekintése

„A lélek gyógyulásának a helye” – ez a felirat állt a néhai thébai könyvtár bejárata fölött. Tehát nem újkeletű dolog a szövegek gyógyító hatásának felismerése, sőt, nem is köthető

[2] A fogalom meghatározásánál Béres Judit fokozottan figyelmezteti az olvasót azokra a félreértésekre, amelyekhez ez a kifejezés vezethet. A magyar nyelv olyan szavait hozza fel példaként, amelyek egyértelműen a könyvekhez kapcsolódó területeket jelölnek: *bibliotéka, bibliobusz, bibliofil*. Azonban egy másik példa éppen azt szemlélteti, hogy az előtag vonatkozhat a Bibliára is, mint például a *bibliodráma* kifejezés esetében. A félreértés tehát adott: a biblioterápián sokan azt érthetik – részben tévesen –, hogy ez a tevékenység valamilyen módon a Bibliához vagy a bibliodrámához kapcsolódik. Béres Judit: *„Azért olvasok, hogy éljek”. Az olvasásnépszerűsítéstől az irodalomterápiáig*. Kronosz Kiadó, Pécs 2017, 113. Jakobovits Kitti személyes vallomása szerint a kifejezés helytelen értelmezése miatt őt már úgy is keresték fel, mint „a hittel kapcsolatban álló és társadalmi kérdésekben is aktív embert”. Jakobovits Kitti: *Irodalomterápia. A könyvespolcod pszichológusszemmel*. Kulcslyuk Kiadó, Budapest 2021, 19. Témánkra való tekintettel a későbbiekben érdemes volna megfontolni a fogalmi asszociációkat: vajon nem nyerhet a bibliai szövegekkel folytatott biblioterápia ezekből a „félreértésekből”?

[3] Béres Judit a következő négy nagy kategória mentén tárgyalja biblioterápiában alkalmazható szövegeket: *szépirodalmi könyvek és szövegek; egyéb fiktív vagy félfiktív anyagok* (a bibliai- és egyéb szakrális szövegeket a szerző a *félfiktív* kategóriába sorolja); *nem fiktív anyagok; hibrid kategóriák*. Béres Judit: *i. m.* 115–116.

[4] Jakobovits Kitti: *i. m.* 19–20.

[5] McCulliss, Debbie: Bibliotherapy: Historical and research perspectives. In: *Journal of Poetry Therapy: The Interdisciplinary Journal of Practice, Theory, Research and Education* 25 (2012/1), (23–38) 23.

szorosan még ehhez az a Kr. e. 3. századból származó felirathoz sem. A különböző szövegek, történetek hosszú idő óta részei voltak a népi lélekorvoslának, a lelki konfliktusok feltárásának, mint hogy azt a pszichoterápia lefigyelte és meghatározta volna konkrét fogalmakkal.[6] Azonban vitathatatlan, hogy a szövegek különféle terápiás hatásának kiaknázása az elmúlt másfél évszázad, különösen a 20. századi biblioterápiás kutatás megjelenéséhez és fejlődéséhez köthető.

A legelső biblioterápiás „beavatkozásokat" pszichiátriai intézetekhez köthetjük, ahol az olvasás része volt a betegek kezeléseknek.[7] Benjamin Rush, az amerikai pszichiátria atyja, 1802-ben egyik előadása során fogalmazta meg a következő javaslatát: „A kórházi betegek szórakoztatására és oktatására egy kis könyvtárnak mindenképpen a kórház berendezésének egy részét kell képeznie". Charles Dickens is beszámol egy elmegyógyintézetbe tett látogatása után arról, hogy a betegek ezen a helyen különböző rekreációs foglalkozásokon vettek rész, kisebb feladatokat bíztak rájuk, és olvastak. Dickens *American Notes* című írása, melyben a fenti megjegyzését is papírra vetette, 1842-ben született, tehát a könyvek használata gyógyító, azaz terápiás célból már bevett gyakorlat volt a 19. század közepe táján. Ez utóbbi igazolja, hogy komolyan vették Rush javaslatát, és feltételezhetjük, hogy az nem egy helyen képezte az olvasás a rekreációs program részét. 1853-ban Minson Gilt pszichiáter tollából megszületett az első tudományos publikáció is a témában *On the Reading, Recreation, and Amusements of the Insane* címmel, melyben már ő maga is javasolja, hogy minden intézetben könyvtárat kell létesíteni, melyekben megtalálhatók „útrajzi, biográfiai, történeti, és sok más különféle mű, melyek az angol nyelv elragadó és udvarias irodalmát alkotják".[8]

Azonban a biblioterápia a 20. századdal kezdődően kilépett a pszichiátriai intézetek falai közül és egy másik, mondhatni az egyik legnyilvánosabb helyen nyert új lendületet, mégpedig a közkönyvtárakban. A biblioterápia a könyvtáros munkájának részévé vált, először a kórházakban működő könyvtárak személyzetét érintően, később általánosan az amerikai könyvtári hálózaton belül. Az Amerikai Könyvtáros Egyesület (ALA) 1939-ben megalakította az első biblioterápiás bizottságot és a biblioterápiát hivatalosan elismerte a könyvtári szolgáltatások között.[9] A könyvtáros mint „biblioterapeuta" ekkor még csak javaslatokat tett különböző nehézségekkel küzdő egyének számára arra nézve, hogy milyen olvasmány felelne

[6] Peseschkian, Nossrat: Népi pszichoterápia keleten. In: uő: *A tudós meg a tevehajcsár. Keleti történetek – nyugati lelki bajok.* Ford. Adamik Lajos. Helikon Kiadó, Budapest 1991, 15.
[7] Rövid kutatástörténethez ld.: McCulliss: *i. m.* 24–28.
[8] Galt, John M.: On the Reading, Recreation, and Amusements of the Insane. In: *Journal of Psychological Medicine and Mental Pathology*. 24 (1853/6), (581–589) 583.
[9] Szávai Ilona: Beszélgetés Bartos Évával. In: Bartos Éva (szerk.): *A biblioterápia közelről. „A szentendrei modell"*. Pont Kiadó, Budapest 2020, (7–12) 8.

meg annak aktuális helyzetérben. Sadie Peterson Delaney volt az első könyvtáros, aki strukturálta a könyvtáros bibliaterápiás munkájának lépéseit. A tuskegee-i veterán kórházban végzett könyvtársi munkája során különböző foglalkoztatásokat szervezett pszichiáterek, nővérek, és könyvtáros kollégák segítségével, ahol a szükségnek megfelelően külön biblioterápiás egységet létesítettek a tébécés, paraplégiás, lobotómiás, és egyéb mentális zavarban szenvedő betegek számára.[10] A biblioterápiás foglalkoztatást megelőzően szakorvosok és pszichiáterek konzultának a betegekkel, és a kórelőzmény felállítása után megállapították, hogy milyen pszichológiai szükségleteknek megfelelő biblioterápiás programban kell részesíteni a beteget, majd ennek megfelelően könyveket választottak számukra, egyéni és csoportos olvasás céljából.[11]

Ha a biblioterápia történetére tekintünk látjuk, hogy ez a fajta terápiás munka kezdetben olyan személyek hatáskörébe tartozott, akik elsősorban *nem terápiás munka* végzésére szakosodtak. Noha általában kórházi könyvtárakban működött biblioterápiás csoport, és a 20. század második felétől szakorvosi és pszichiátriai konzultáció előzte meg a módszer gyakorlatba ültetését, a biblioterápia évtizedekig a könyvtárosok eszköze volt. A módszer szélesebb körű alkalmazása a ’70-es években kezdődik el, amikor a pedagógusok és a szociális munka különböző területein dolgozók is felfigyelnek a módszerre és a módszer alkalmazásának pozitív eredményeire. Arleen McCarthy Hynes, a washingtoni St. Elizabeth kórház pszichiátriai intézetének orvosi könyvtárosa széles körű tudományos fórum elé terjeszti a biblioterápia ügyét . Megalapította a „Bibliotherapy Round Table” (Biblioterpáia Kerekasztal) nevű szervezetet, melynek elsődleges feladata volt a bibliterápiáról szóló előadások és szimpóziumok, valamint publikációk támogatása.[12] Hynes nevéhez fűződik továbbá az első biblioterápiás továbbképzés megszervezése a St. Elizabeth kórházban. Tudományos munkásságának eredményeit publikálja a lányával, Mary Hynes-Berryvel-vel együtt 1986-ban kiadott *Bibliotherapy: The Interactive Process: A Handbook* című kézikönyvében,[13] melyet sokáig a biblioterápia „bibliájaként” tartottak számon.[14]

Ezt követően több tucat tudományos munka született e témakörben, számos szakember szakosodott a biblioterápia gyakorlására, és így több meghatározás született a *biblioterápiára.*

[10] Delaney, Sadie Peterson: Time’s telling. In: *Wilson Library Bulletin* 29 (1955/6), (461–463) 461.
[11] Uo. 461–462.
[12]McCulliss: *i. m.* 25–26. A kerekasztalnak már kezdetben tagjai voltak különböző területen dolgozó szakemberek, mint például Ken Groelick pszichiáter, Rosalie Brown biblioterapeuta, Barbara Allen könyvtáros és Peggy Heller szociális munkás.
[13] Hynes, Arleen McCarthy – Hynes-Berry, Mary: *Bibliotherapy: The Interactive Process: A Handbook.* Westview Press, Boulder, CO 1986.
[14] Béres Judit: *i. m.* 116.

A következőkben a legszámottevőbb meghatározásokat vizsgálva próbálom közelebb hozni a biblioterápia aktuális világát az olvasóhoz, és a meghatározások sokaságából megragadni azt, ami lényeges lehet a módszer általános alkalmazását illetően, hogy az általános alapelveket később a specifikus kérdések tárgyalásakor alkalmazni tudjuk.

1.2. A biblioterápia meghatározása(i)

A biblioterapeutáknak is látszólag elbizonytalanodnak, amikor meg kell határozzák saját szakterületüket. Ezt tükrözi az a számtalan meghatározás, mely az elmúlt évtizedek során keletkezett a biblioterápia lényegének megragadására tett kísérletként. A Doll szerzőpáros, jelentős szereplői a biblioterápia tudományos fórumának, vallja, hogy a módszer nehezen megragadható fogalmak szintjén, nincs egyetemesen elfogadott meghatározás, és a módszernek egyaránt vannak lelkes támogatói, és megrögzött támadói, akik kételkednek a módszer tulajdonképpeni hatékonysága felől.[15] Van, aki az olvasó és az olvasmány kölcsönhatását eleve terápiás folyamatként határozza meg (Joanne E. Bernstein[16], Alice Smith[17]), és van, aki a biblioterápia alatt csak az olvasmány terápiás módon, facilitátor vezetésével történő feldolgozását érti, amely hozzásegíti az olvasót az olvasmányban rejlő pozitív és gyógyító tartalmak felismeréséhez és hasznosításához (Thomas P. Hébert, John T. Pardeck, Gerald M. Rosen).[18] A szerzőpáros a meghatározások alapos vizsgálatát követően saját meghatározást is felállít, mely átfogóan ragadja meg a biblioterápia különböző formáit és azok létjogosultságát:

> *[...] a biblioterápiát egy kontinuumnak tekintjük: legegyszerűbb formájában a biblioterápia azt a személyes jellegű felismerést jelenti, amit egy gyerek egy könyvből vagy filmből nyer, míg a kontinuum másik végén az a fajta komplex,*

---

[15] Doll, Beth – Doll, Carol: *Fiatalok biblioterápiája. Könyvtárosok és mentálhigiénés szakemberek együttműködése.* A magyar szöveget gondozta: Magyar Krisztina. Könyvtári Intézet, Budapest 2011, 8–9.

[16] „A legegyszerűbben megfogalmazással a biblioterápia azt jelenti, hogy könyvekkel segítünk. Mindenkin lehet segíteni az olvasáson által, beleértve azokat is, akik jelenleg nem küzdenek semmilyen problémával, nem igényelnek terápiás segítséget, illetve akik nem valaki más segítségével jutottak el az olvasmányhoz." Doll, Beth – Doll, Carol: *i. m.* 13–14., ahol Bernstein, Joanne E.: Bibliotherapy: How Books Can Help Young Children Cope. *In:* Kabakow Rudman, Masha (szerk.): *Children's Literature: Resource for the Classroom.* Christopher-Gordon Publishing, Norwood, 1989, 159–173. 159. old-t idézi.

[17] „[A biblioterápiát] legegyszerűbben könyvek általi gyógyításként határozhatjuk meg." Idézi: Uo. 14., ahol Smith, Alice: Will the Real Bibliotherapist Please Stand Up?. In: *Journal of Youth Services in Libraries* (1989/tavasz), 241–249. 241. old-t idézi.

[18] Utóbbi szerzők többek között a biblioterápia részének tekintik a személyes kapcsolat kialakítását, az olvasmány kiválasztása előtti problémaazonosító folyamatot, illetve mindazokat a kreatív feladatokat, amelyek részét képezik az olvasmány feldolgozásának. Mivel a későbbiekben részletesen tárgyalom a legfontosabb módszertani modelleket, itt nem térek ki ezek alaposabb ismertetésére. A meghatározások problémájának részletes tárgyalásához ld. Doll, Beth – Doll, Carol: *i. m.* 13–16.

sürgős beavatkozási módnak számító terápia áll, amely súlyosan zavart célszemély és magasan képzett mentálhigiénés szakember között zajlik.[19]

Emellett figyelembe kell vennünk a legjelentősebb magyar nyelvű szakirodalom definícióit is. Magyarországon évtizedek óta működik mind a biblioterápia alkalmazása, mind annak oktatása. Tanfolyami keretek között működik többek között Szentendrén a Könyvtári Intézet szervezésében, illetve akadémiai keretek között a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen, a Kaposvári Egyetemen, a Pécsi Tudományegyetemen, illetve a Debreceni Református Hittudományi Egyetemen.[20] Oláh Andor, a magyarországi biblioterápiás gyakorlat egyik úttörő képviselője és a magyarországi Oláh Andor Biblioterápiás Társaság névadója így értelmezte a biblioterápiát:

„A biblioterápia nem jelent mást, mint tudatosítani, és módszerré alakítani át saját tapasztalatunkat, élményeinket, és mindazt, ami észrevétlenül valósult meg eddig."[21]

A meghatározás értelmezése kapcsán joggal feltételezhetjük, hogy a biblioterápia tulajdonképpen egy folyamat, mely *észrevétlenül valósul meg* és önmagától is működik: a szöveg önmagában is hat. Azonban egy észrevétlenül és önmagában megvalósuló folyamatot csak vizsgálni lehet, módszerként beszélni róla lehetetlen. Ezért Jakobovits Kitti a következőképpen pontosítja Oláh Andor meghatározását: „*Azért szeretem ezt a definíciót, mert voltaképpen a biblioterápia lényege tényleg az, hogy a szakemberek szisztematikus keretek közé kezdtek szervezni egy olyan, egészen addig sokak számára automatikus és természetes időtöltést, amelynek jótékony hatásai bizonyára érezhetőek voltak, mégsem lettek kellően tudatosítva."*[22]

Béres Judit, a pécsi biblioterápiás képzés alapítója és szakfelelőse a következő meghatározást adja:

„A biblioterápia az olvasás és az írás segítő kapcsolat keretében való, interaktív használata, amely kísérni, támogatni tudja a legkülönbözőbb nemi, életkori és

[19] Doll, Beth – Doll, Carol: *i. m.* 16. Könyvükben elsősorban a gyermekekkel és fiatalokkal folytatott biblioterápia lehetőségeit tárgyalják, ezért a meghatározásban is ez a korosztály jelenik meg. Azonban a biblioterápia nem csak gyermekekkel és fiatalokkal történő tevékenységeket foglal magába, a módszer tulajdonképpen célkorosztálytól függetlenül is egy meglévő és sok területen alkalmazható módszer.
[20] Jakobovits Kitti: *i. m.* 29.
[21] Uo. 19. Szávai Ilona: *i. m.* 7.
[22] Jakobovits Kitti: *i. m.* 19.

társadalmi csoportokból származó, egészséges vagy beteg egyének személyiségének, önismeretének gazdagodását, mentális egészségvédelmét, jóllétét, s fontos segédeszköze lehet gyógyulásuknak, állapotuk javításának vagy szintentartásának. A biblioterápia a szocioterápiák egyike, amely jól illeszkedik a csoport-, illetve a művészetterápiák rendszerébe, s az iskolától, könyvtártól kezdve a civil szervezeteken, egyházakon át a pszichiátriákig szinte bárhol alkalmazható."[23]

Béres Judit meghatározása részleteiben már említi a biblioterápia különböző formáit, illetve hangsúlyozza, hogy biblioterápia *segítő kapcsolat keretében* valósul meg. Azonban a specifikus meghatározás nem kategorizálja az alkalmazási területeket, hanem feltételezi a módszer általános, széles körű alkalmazásának lehetőségét. Nem tartom véletlennek, hogy az egyházi alkalmazás is felkerült a listára, mely specifikus területet képez az egyéneket segítő szociális intézmények sorában, a profán meghatározások vonalán maradva. Az egyházi alkalmazhatóság és alkalmazás formáira, lehetőségeire és korlátaira a későbbiekben részletesebben is kitérek.

Anékül, hogy új meghatározást adnék hozzá a meghatározások hosszú sorához, pontosítani szeretném, hogy dolgozatomban *biblioterápia* alatt elsősorban a facilitátor segítségével végbemenő segítő folyamatot értem, melyet a Hynes szerzőpáros *interaktív biblioterápiaként definiált*, és melyet egy alapvetően triadikus viszonyrendszer jellemez az kliens-szöveg-facilitator között. Míg az kliens-szöveg viszonyában is hangsúlyos a szöveg olvasó számára közvetített üzenete, addig a facilitátor segítségével a kliens szövegre adott válasza új dimenziókat nyerhet.[24]

1.3. A biblioterápia modellei és módszerei

Mielőtt Jakobovits a biblioterápia módszereiről szólna kézikönyvében, ezzel a mondattal vezeti be gondolatait: *„Az irodalomterápiára jellemzően azt mondhatjuk, hogy egyelőre többen csinálják, mint ahányan vizsgálják – pedig egyelőre a »csinálók« sincsenek sokan"*.[25] A fent idézett mondatból, a meghatározások különböző, szerteágazó fókuszaiból és

[23] Béres Judit: *i. m.* 113.
[24] Hynes, Arleen McCarthy – Hynes-Berry, Mary: *Bibliotherapy. The Interactive Process – A Handbook.* Taylor and Francis, New York 2019. Oldalszámok néküli e-könyv formátumban érhető el: https://www.perlego.com/book/1503249/bibliotherapy-the-interactive-process-a-handbook-pdf (2023. ápr. 28. Az oldalszámok hiánya miatt a továbbiakban csupán *i. m.*).
[25] Jakobovits Kitti: *i. m.* 81.

a kutatók felvállalt bizonytalanságából úgy tűnhet, mintha a biblioterápia után érdeklődők egyelőre a sötétben tapogatóznának egy megalapozatlan módszer tényleges eredményeit kutatva. Azonban ez a feltételezés megbukik akkor, amikor az ember elmélyül a már meglévő szakirodalomban, és feltérképezi azokat a modelleket és módszereket, melyet a különböző kutatók már felállítottak a biblioterápia átfogó módszerének megalapozására. A kutatástörténetben már láthattuk, hogy módszerről, a szó tudományos értelmében, azaz egy tervszerű és következetes eljárási módról csupán az elmúlt ötven év fényében beszélhetünk. Ebben az időszakban számos kísérlet történt arra nézve, hogy megszülessen egy egységes fogalomtár és eszköztár a gyakorló biblioterapeuták számára. Egyes modellek a biblioterapeuták által használt különböző technikák és irányzatok pontos körülhatárolását célozzák meg egy szakszerű fogalomtár megalkotásával (Clara Richardson Lack, Arleen McCarthy Hynes és Mary Hynes-Berry, Nicholas Mazza), mások a foglalkozások kivitelezésének lépéseit határozzák meg, azaz a szó szerinti *módszertan* felvázolására is történtek már kísérletek (Kyung-Won Jeon, John T. Pardeck, Beth Doll – Carol Doll).[26] A következőkben publikálásuk sorrendjében ismertetem a legjelentősebb modelleket, és összevetem őket.

Clara Richardson Lack, a St. Elisabeth kórház orvosi könyvtárának felelőse 1985-ben publikált tanulmányában fogalmilag különíti el a biblioterápia két nagy formáját. Megkülönböztetni azt a munkát melyet a könyvtárosok végeznek facilitátorként, és azt, amely orvosi szaktanácsadást igényel. Ezzel konkretizálja azt a feladatkört, mely még a könyvtárosok kezében marad a biblioterápia könyvtári kereteket túllépő térhódítása következményeként.[27] Lack tanulmányában megalkotja a *fejlesztő biblioterápia* ("developmental bibliotherapy") és a *klinikai biblioterápia* ("clinical bibliotherapy") kifejezéseket, és a következőképpen határozza meg azokat:[28]

[26] A módszertani rész magyar szakirodalmi összefoglalásához ld. Jakobovits Kitti: *i. m.* 81–87. Béres Judit: *i. m.* 117–120., 148–153., 157–160.

[27] Lack, Clara Richardson: „Can Bibliotherapy Go Public?" In: *Collection Building* 7 (1985/1), 27–31.

[28] A kortárs magyar kutatók elvetik Lack arra irányuló törekvését, hogy az egészségesekkel folytatott biblioterápiát fogalmi szinten is elhatárolja a klinikai kezelésben részt vevő betegekkel, például a pszichiátriai betegséggel élőkkel, függőkkel, rehabilitációs programban részt vevő egyénekkel folytatott biblioterápiától. G. Tóth Anita gyakorló pszichiáter-biblioterapeuta munkája során felismerte, hogy a különbségtétel sokszor idonkolatlannak bizonyul, és éppen ezen empirikus nézetek alapján Béres Judit elveti a megkülönböztetést a facilitátorok munkájára nézve, mivel ezt szükségtelennek tartja a munka módszertana és a terapeuták kiképzése felől, sőt, „károsnak és indokolatlanul korlátozónak" minősíti azt, mivel sokszor az „egészségesek" csoportokban is megfordulnak olyan személyek, akik súlyosan sérültek. Béres Judit: *i. m.* 151–152. Személyes meglátásom, hogy a fogalmi különbségtétel elengedhetetlen annak érdekében, hogy a tudományos értekezésekben meg tudjuk jelölni a foglalkozások módját és menetét, noha fontos tudatosítani a két megnevezett terület közötti átjárhatóságot.

„A fejlesztő biblioterápia az irodalom perszonalizálása abból a célból, hogy az egyén képes legyen az életben rá váró feladatokat megoldani. A klinikai biblioterápia egyfajta beavatkozási mód, mellyel súlyos érzelmi vagy viselkedésbeli problémákkal küzdő egyéneken segítenek."[29]

Arleen McCarthy Hynes és Mary Hynes-Berry szerzőpáros a korszakalkotónak mondható 1986-os kézikönyvben a már a *biblioterápiás folyamatról* ("bibliotherapeutic process") beszél, mely négy lépésben írja le azt az érzelmi történést, melyen a biblioterápiás üléseken résztvevők akár egy, akár több alkalmas ülések során átesnek, és ezen folyamat fényében nevezhető a biblioterápiás munka tulajdonképpen eredményesnek. A következő négy lépést különböztetik meg: [30]

1. *Ráismerés* ("recognition"): a szöveggel való első találkozás alkalmával a résztvevő kapcsolódik a szöveghez; a szöveg egésze, vagy akár csak egy része hat az olvasóra, felkelti figyelmét; a szöveg irodalmi értéke ezen a ponton nem lényeges, sokkal inkább az a mód, ahogyan a résztvevő érzékeli ("perception") a szöveget.
2. *Vizsgálat* ("examination"): ezen a ponton verbalizálódnak az előzetes érzések és észlelések, a beszélgetés annak a kérdésnek a fényében zajlik, hogy mit hozhat számunkra a szöveg és az arról való gondolkodás; annak tudatosítása, hogy miért az adott szövegrészlet ragadta meg a résztvevő figyelmét.
3. *Szembeállítás* ("juxtaposition"): ez a szakasz feltételezi mind a szöveg, mind a szöveg által kiváltott érzések, gondolatok összehasonlítását; csoportterápiás foglalkozások esetén ezen a ponton ütköztethetők az eltérő vélemények, élmények, gondolatok ugyanazzal a szöveggel kapcsolatban, a cél azonban mindig a résztvevők egyéni belátása, mely mások hozzászólásainak, vagy egyéni belső ellentmondásának hangjára kiegészülhet és kibővülhet.
4. *Alkalmazás önmagamra* ("application to self"): az értelmezés és integrálás szakasza, amikos saját életünkre nézve alkalmazzuk mindazt, amit az első három lépés során sikerült feltárni; a szöveg által ébresztett gondolatokat, érzéseket összekötjük személyes életünk eseményeivel, és azokkal a negatív és pozitív élményekkel, melyeket a szöveg mozgósított bennünk.

[29] Doll, Beth – Doll, Carol: *i. m.* 15–16., ahol Lack, Clara Richardson: *i. m.* 29-et idézi.
[30] A folyamat vázlatos ismertetéséhez ld. Béres Judit: *i. m.* 158. A Hynes-Berry szerzőpáros külön fejezetben tárgyalja az egyes elemeket, és a folyamat részletes elemzése ennek alapján történik. A részletes elemzést jelen dolgozat 3. fejezetében egy esettanulmány keretében ismertetem

A szerzőpáros emellett megkülönbözteti a biblioterápia három nagy ágazatát: *az olvasmányok magányos befogadását* ("reading bibotherapy"), *a problémacentrikus olvasmányajánlás* ("prescriptive bibliotherapy") és *az interaktív biblioterápia* ("interactive bibliotherapy").[31] **Nicholas Mazza** 2004-ben publikált *Poetry Therapy* című művében[32] tulajdonképpen ez utóbbinak egy szinonimáját alkotja meg, amikor az interaktív biblioterápiát egy három komponensből álló modell formájában tárgyalja.

Mazza az általa tárgyalt "poetry therapy"-t, vagy a magyar szakirodalom fordítása szerinti *költészetterápiát* a biblioterápia egyik ágának tekinti, mely a már meglévő gyakorlatból fejlődött ki, és mára már magában foglalja a biblioterápiát, a narratív terápiát és a folyóirat-terápiát, melyek mindegyike fenntartja saját, önálló tanulmányi és gyakorlati területét.[33] A költészetterápián belül három elemet különböztet meg, melyek önállóan, vagy akár külön-külön is képezhetik a terápiás folyamat részét.[34] Mazza RES-modellje a következő három elemből tevődik össze, melyek mindegyike a nyelvi kifejezést hasznosítja:[35]

1. **R** – "receptiv/prescriptive": a biblioterápia leggyakoribb formája a ezt az elemet hasznosítja, amikor e*gy már meglévő szöveg befogadása által zajlik a terápiás folyamat,* akár egyéni, akár csoportos keretek között; a terapeuta felelőssége a szöveg kiválasztása, aki először saját érzelmi reakcióit térképezi fel a szöveg olvasása során, majd ezt követően előre tekint és a szöveg által várhatóan kiváltott érzések alapján a kliens/kliensek elé terjeszti a szöveget; a biblioterapeuta, mint facilitátor, kérdések által vezeti a beszélgetést, és a kliens/kliensek figyelmét az intraperszonális történésekre irányítja; a terápiás folyamat tárgya lehet akár vers, akár dalszöveg, akár film.
2. **E** – "expressiv/creative": a szövegírás, mint a biblioterápiás folyamat része a kliens/kliensek által írt szövegekre fókuszál, melyek elsődleges célja az érzelmek feltárása illetve az értelemtulajdonítás; Mazza gyakorlati írásfeladatok példatárát nyújtja könyvében, melyek rávilágítanak arra, hogy az írás számtalan formája hasznosítható a terápiás folyamatokban, legyen szó szabad írásról, vagy a terapeuta által meghatározott írásfeladatokról: naplóírás, versírás megadott téma alapján, „hatszavas történetek" ("six-word stories"), levélírás stb.

[31] Béres Jusit: *i. m.* 116–117.
[32] Mazza, Nicholas: *Poetry Therapy. Theory and Practice*. Routledge, New York 2016.
[33] Uo. 22.
[34] Uo. 44.
[35] A modell részletes ismertetéséhez ld.: Mazza: *i. m.* 36–44. A modell rövid, összefoglaló jellegű magyar nyelvű ismertetéséhez ld.: Béres Judit: *i. m.* 117–120.

3. **S –** "symbolic/ceremonial": Mazza ide sorolja a metaforák, rituálék, történetmesélés pozitív, terápiás hatásait, mely elemek mindegyike integrálható a biblioterápiás folyamatba; a szimbolikus beszéd a terapeuta eszköze is lehet, illetve a terapeuta, mint facilitátor ösztönözheti a klienst/klienseket, hogy ők maguk is ezen a módon szólaltassák meg érzéseiket, tapasztalataikat, gondolataikat.

Lack, Hynes-Berry, illetve Mazza tulajdonképpen a biblioterápiás folyamat elméleti megalapozásához járultak hozzá a megalkotott terminológiával és modelleikkel, amelyek a biblioterápiás folyamat különböző aspektusait konkretizálják. A Doll és Doll szerzőpáros azonban már egy gyakorlatibb munkamódszert kínál, melynek lépései tulajdonképpen a facilitátor-biblioterapeuta konkrét feladatait rögzítik a terápiás munka folyamán. Beth Doll és Carol Doll már Jeon (1992) és Pardeck (1994) meglévő modelleit dolgozzák egybe, és a Lack által meghatározott két biblioterápiás forma esetén részletesen ismertetik a különböző lépéseket és a lépésekhez tartozó elméleti és gyakorlati feladatokat, melyeket kulcsszavakban említek:[36]

1. *Felkészülés* (nem része a fejlesztő biblioterápiának)**:** kapcsolatteremtés a célszeméllyel; probléma közös meghatározása; célszemély állapotának felmérése.
2. *Az anyag kiválasztása***:** a korábban azonosított problémához kapcsolódó biblioterápiás anyag kiválasztása az olvasási szint szem előtt tartásával.
3. *Az anyagok bemutatása***:** a mű ajánlása oly módon, hogy az felkeltse a kliens érdeklődését; az olvasás fázisa; az olvasmány esetleges tagolása, amennyiben szükséges szüneteket tartani egy-egy szövegrészletet követően a célzott kiértékelés érdekében.
4. *A megértés elősegítése***:** a kliens segítése az olvasottak feldolgozásában, kiemelt figyelmet szentelve a narratívák szereplőire, illetve más szövegekben megjelenő témákra, érzéskatalizátorokra, motívumokra.
5. *Ellenőrzés és értékelés* (nem része a fejlesztő biblioterápiának)**:** a kliens cselekvési szándékának előmozdítása; cselekvési terv kidolgozása; cselekvési terv felülvizsgálata.

1.4. Összefoglalásként – a módszertan szintetizálása

Miután az első fejezetben ismertettem a biblioterápia történetét, meghatározásait és legjelentősebb fogalmi- és módszertani alapelveit, szükségesnek tartom meghatározni, hogy melyik az a formája a biblioterápiának, mely tulajdonképpen összekapcsolható a gyülekezeti

[36] A modell részletes ismertetéséhez ld. Doll, Beth – Doll, Carol: *i. m.* 20–25.

pasztoráció gyakorlatával. A fent vázolt kutatástörténet, meghatározások és módszertani alapelvek mentén megállapíthatjuk, hogy az első látásra megfoghatatlannak és absztraktnak tűnő biblioterápiás módszer az elmúlt évtizedek kutatásának fényében rendelkezik olyan sajátos fogódzókkal, melyek elsősorban módszertani szempontból irányadó elvek lehetnek arra való törekvésünkben, hogy a módszert a gyülekezeti pasztoráció gyakorlatába is átültessük. Ehhez azonban szükséges először szintetizálni azon fogalmak és módszerek rendszereit, melyek meghatározzák a különböző biblioterápiás foglalkozások menetét. A Doll szerzőpáros fent bemutatott modellje egy ilyen kísérletként született meg, azonban saját meggyőződésem alapján lehetőséget látok arra, hogy a fogalmaknak és a módszereknek egy olyan rendszerét emeljük át, mely kimeríti a kutatási eddigi eredményeinek fent ismertetett tárházát anélkül, hogy a módszereket tulajdonképpen egymással szembe állítanánk.

Amíg a biblioterápiát kontinuumként írjuk la a Doll szerzőpáros megállapításainak fényében[37], addig szükséges elsősorban meghatározni, hogy ennek a széles spektrumú módszertárnak mely pontján helyezzük el azt a módszert, melynek alkalmazhatóságát a dolgozatom következő fejezeteiben vizsgálom a gyülekezeti pasztorációs tevékenységekre nézve. Amint fent állítom, a meghatározások közül a Hynes-Berry szerzőpáros interaktív módszerének elvi, triadikus rendszerét tartom legkézzelfoghatóbbnak és legletisztultabbnak, így én magam is azon módszerekkel számolok a későbbiekben, melyek feltételezik a facilitátor bevonását a terápiás folyamatba, és jelen dolgozat keretei között eltekintek a bibliai szövegek egyéni olvasásának pozitív hatásaitól, noha egyáltalán nem kérdőjelezem meg azt. Azonban attól a ponttól kezdve, hogy a biblioterápiát tiradikus rendszerben szemléljük, elengedhetetlen elvi alapot teremteni a facilitátor tevékenységének, a résztvevőben lezajló folyamatok vizsgálatának, illetve a szöveggel/szövegekkel való munka menetének.

A fogalomtárban jelentős Clara Richardson Lack különbségtétele a *fejlesztő*- és a *klinikai biblioterápia* között, annak ellenére, hogy a különbségtétel helytelennek bizonyul abból a szempontból, hogy a fejlesztő biblioterápia esetében is számolnunk kell olyanokkal, akik „sok különféle módon, akár súlyosan sérült és sérülékeny” személyek.[38] Kétségtelen, hogy gyülekezetinkben is találkozhatunk ilyen személyekkel, tekintve, hogy gyülekezeteink túlnyomó többsége összetételét tekintve egyetlen szempontból sem mondható homogénnek. Az is kétségtelen, hogy ez páratlan szépséget kölcsönöz a gyülekezetekben végzett pasztorációs szolgálatnak. Ennek ellenére fontosnak tartom, hogy a gyülekezeti keretek között végzett biblioterápiás tevékenységet *fejlesztő bilioterápiaként* definiáljuk, tisztázva annak helyét és

[37] Doll, Beth – Doll, Carol: *i. m*. 16.
[38] Béres Judit: *i. m.* 151.

pozícióját a biblioterápiás módszerek kontinuumának spektrumán. A fejlesztő biblioterápia formái legtöbb esetben hatékonynak bizonyulnak akkor is, amikor súlyosan sérül személy igényel segítséget a facilitátortól/lelkigondozótól. De előfordulhat, hogy delegálás révén klinikai segítséget kell biztosítani egyes személyeknek, ha a lelkipásztor szakmai túlterhelésként éli meg egyes személyek, gyülekezeti tagok terápiás kísérését.[39]

Miután meghatároztuk, hogy gyülekezeti keretek között a fejlesztő biblioterápia fogalmát és módszerét alkalmazhatjuk, szükséges meghatározni, hogy a fejlesztő biblioterápián belül milyen biblioterápiás elemeket alkalmazhatunk, Mazza RES-modellje fényében. Úgy vélem, mind a receptív, mind az expresszív, mind pedig a szimbolikus elem hasznosítható a gyülekezeti pasztorációban. *Receptív elem* alatt elsősorban a bibliai szövegekkel végzett biblioterápiás foglalkozásokat vizsgálom, és dolgozatom fókuszában elsősorban ez az elem és ennek biblioterápiás alkalmazása áll. Emellett könnyen elképzelhetőnek tartom az *expresszív elem* hasznosítását is gyülekezeti csoportokban vagy egyénekkel végzett kreatív foglalkozások esetén, illetve a *szimbolikus elem* jelenléte eleve adott hitvilágunk és ebből adódóan gyülekezeteink gazdag szimbolikus világában, ennek terápiás kiaknázása pedig igen pozitív hatásokkal járhat.

A Doll szerzőpáros modellje elsősorban a facilitátor/lelkigondozó biblioterápiás folyamatban végzett tevékenységének különböző folyamatait pontszerűsíti, melyek közül egyet sem kell elhagynunk ahhoz, hogy az elméletet a gyülekezeti pasztoráció gyakorlatába is átültethessük. Mindazonáltal szükségesnek tartom átértékelni és kibővíteni a felkészülés lépését abból a megfontolásból, hogy a bibliai szöveggel való munkához a lelkipásztor-lelkigondozónak szükséges előbb a szöveg exegézisét is elvégezni. Ezt a kérdést a későbbiekben bővebben tárgyalom.

Végül pedig a Hynes szerzőpáros modellje abban ad útmutatást, hogy milyen belső folyamatoknak kell lezajlania a kliensben ahhoz, hogy a biblioterápia elérje a várt hatást.[40] A *ráismerés, vizsgálat, szembeállítás, alkalmazás önmagamra* lépései alapvetően belső történésekre utalnak, melyek lezajlásának folyamatát csupán a biblioterápiás foglalkozás után tudjuk ellenőrizni, azonban a facilitátor feladata úgy alakítani a beszélgetés és úgy vezetni azt,

[39] A szakmai túlterhelés okán történő delegáláshoz ld. Geest, Hans van der: *Négyszemközt. Példák a sikeres lelkigondozásra*. Ford. Vári Andrea. Párbeszéd (Dialógus) Alapítvány, Budapest 2022, 201–202. Geest a gyülekezeti gyakorlatban tevékenykedő lelkipásztorok esetében delegálásra való egyértelmű indikátornak tekinti a különböző patológiás jelenségeket, melyek a legtöbb esetben a Béres által is említett „súlyosan sérült és sérülékeny" személyek esetében jellemzők. Noha a lelkipásztori jelenlét feltételezi a hasonló helyzetben levő gyülekezeti tagok folyamatos kísérését is, a tanácsadó- és terápiás lelkigondozás ilyen személyek esetében meghaladja a lelkipásztor képességeit, és a delegáció szükségszerűvé válik.

[40] Jakobovits Kitti: *i. m.* 84. A lépések tulajdonképpen egy foglalkozás során átélhető érzelmi folyamatot jelölnek.

hogy a kérdések, feladatok, megjegyzések ezen lépéseken keresztül vezessék a klienset/klienseket.

Összegzésképp megállapíthatjuk, hogy a fent felvázolt különböző modellek mégsem annyira „különbözőek", hogy ellentmondásban állnának egymással, csupán a biblioterápia különböző aspektusaira világítanak rá, és a biblioterápia szereplői különböző tevékenységeinek a *„mikéntjére"* és *„hogyanjára"* kínálnak sajátos módszertant. Ahogyan Jakobovits is összefoglalja: „Mazza modellje három különböző, egymástól függetlenül is működő *technikát* vagy irányzatot, a Hynes családé pedig egymást követő, vagy legalábbis egymáshoz szorosan kapcsolódó *érzelmi állapotot* mutatnak be."[41] A Doll szerzőpáros modelljét pedig a következőképpen jellemzi: „operatívabb, a folyamatot gyakorlatiasabb oldalról közelítő modell, mely elsősorban az irodalomterápiás foglalkozás *kivitelezésének* lépéseit határozza meg".[42]

Anélkül, hogy különösebb módosításokat kellene végrehajtani bármely modellen, a figyelmes olvasó előtt az eddigiek alapján kirajzolódik, hogy a három modell a biblioterápiás tiráda működési mechanizmusának módszertanát teremti meg azáltal, hogy meghatározza mind a *facilitátor* tevékenységének elméleti alapját (Beth Doll – Carol Doll), mind a *szöveg* felhasználásának különböző biblioterápiás elemeit (Mazza), mind pedig a *kliensben/kliensekben* lezajlódó érzelmi folyamatok terápiás hatásának elméleti hátterét (Hynes – Hynes-Berry).

2. A biblioterápia triadikus szerkezete a gyülekezeti pasztoráció gyakorlatában

A különböző modellek és módszerek mindig magukban hordozzák a lehetőséget, hogy működési elvként szolgáljanak olyan területeken is, melyek nem kimondottan sajátjaik. A biblioterápia fent vázolt modelljei is ezek közé tartozhatnak. Azonban minden ilyen kísérlet folyamán meg kell vizsgálnunk azt is, hogy a bizonyos modellek mennyire működhetnek az új rendszerben, ahol alkalmazni próbáljuk őket. Dolgozatomban egy ilyen „módszer-transzplantáció" lehetőségeit vizsgálom a fejlesztő biblioterápia könyvtárakban és pszichológusi rendelőkben gyakorolt bevett formáinak átültetésével az erdélyi református gyülekezeteink pasztorációs gyakorlatába. Ebben a fejezetben azt vizsgálom, hogy a biblioterápia triadikus viszonyrendszere, a facilitátor-szöveg-kliens hármasa milyen *elvi*

[41] Uo. 85.
[42] Uo.

alapokon és milyen *módon* kamatoztatható gyülekezeteink *lelkipásztor-bibliai szöveg-gyülekezeti tag/tagok* hármasára leképezve.

Az a tény, hogy a biblioterápiát már alkalmazzák gyülekezeti közösségekben, nem minősül nóvumnak, a szakirodalomban találunk erre utalásokat.[43] Talán csak az erdélyi viszonyok között rejlik ebben némi újszerűség, noha az utóbbi évtizedekben egyre többen és egyre nagyobb előszeretettel gyakorolják a különböző bibliai szövegekhez kapcsolódó terápiás jellegű foglalkozásokat (pl. a bibliodráma). Azonban, ha a transzplantáció képénél maradunk, kérdés számunkra a befogadó (recipiens) alkalmassága. *Rendelkezik-e a lelkipásztor kellő kompetenciákkal a módszer átültetéséhez, hogy facilitátorként vezessen egy biblioterápiás foglalkozást vagy sem? A gyülekezeti tagok, illetve gyülekezeti csoportok megfelelő közegnek bizonyulnak-e a módszer befogadására? Tekinthető-e a bibliai szöveg pusztán eszköznek ebben a folyamatban anélkül, hogy súlyos félreértések születnének az igével kapcsolatban a foglalkozás során?* Ezen kérdések megválaszolására eddig még nem született konkrét kísérlet, így a következőkben ezen kérdések mentén vizsgálom egy olyan „módszer-transzplantációnak" a lehetőségeit, mely valóban terápiás hatással van a recipiensekre.

2.1. A lelkipásztor, mint a „Biblia könyvtárosa" és mint facilitátor

A biblioterapeutáknak, legyen szó akár egy módszertani gyorstalpalót elvégző könyvtárosról, vagy akár egy okleveles facilitátorról, nincsen jól kidolgozott munkaköri leírásuk. Azonban a biblioterápia irodalma említ néhány kulcskompetenciát, melynek birtokában szakszerűen és hozzáértéssel lehet gyakorlatba ültetni a módszert. Hynes-Berry a facilitátor személyiségét meghatározó empátiáról, tiszteletről, hitelesség, és személyes készségek soráról beszél, azonban ezek a követelmények alapvetően nem képezhetők le elvi szinten, és nem állíthatók olyan elvárásként a lelkipásztorok elé, mely bármilyen formában ellenőrizhető lenne.[44] A szerzőpáros itt olyan készségekről beszél, amelyek bármely segítő szakmában elhelyezkedő személy egyéni kompetenciájának tárházában fellelhető kellene legyen.[45] Van azonban két készség, amely specifikusan a biblioterapeuták tevékenységét kell

[43] Hynes, Arleen McCarthy – Hynes-Berry, Mary: *i. m.* Béres Judit: *i. m.* 155.
[44] Hynes, Arleen McCarthy – Hynes-Berry, Mary: *i. m.*
[45] Isidor Baumgartner a lelkipásztorok személyiségstruktúrjának vizsgálatakor megjegyzi, hogy kutatásának eredményeit összevetve más segítő szakmában elhelyezkedő személyek személyiségstruktúrját vizsgáló kutatások eredményeivel levonhatjuk a következtetést, hogy a lelkipásztorok hasonló személyiség jegyeket hordoznak, mint a tágabb kategórián belüli segítő szakmában tevékenykedők. Baumgartner, Isidor: *Pasztorálpszichológia*. Párbeszéd alapítvány. Budapest 2006. 280. A hasonló belső és adott személyiségjegyek és a segítő szakmában való szaktudás elsajátítása a lelkigondozó lelkipásztort is abban a kategóriába helyezi, melyről a biblioterápia szakirodalma is több ízben beszél a tárgyal kérdéskörben.

jellemezze, s melyek fényében felvetődik a kérdés, hogy a lelkipásztor helyt tud-e állni facilitátorként a bibliaórás tevékenységeke.

Az első kikötés, amely mind a könyvtárosokra, mind a szekrendelőkben tevékenykedő biblioterapeutákra érvényes kell legyen, az *a felhasznált anyagok terén való jártasság és tájékozódás, a felhasznált irodalmi anyag ismerete*.[46] A megfelelő könyv, költemény, vagy bármely más jellegű szöveg, a mi esetünkben a megfelelő bibliai szakasz kiválasztása, már igényel egy alapvető szakértelmet. A biblioterápiával foglalkozó könyvtárosok vagy médiatorok komoly munkát fordítanak arra, hogy minden olvasó vagy érdeklődő számára a legmegfelelőbb anyagot tudják kézbe adni a speciális igényeknek megfelelően. Munkájukhoz tartozik az anyagok rendszerezése, majd az érdeklődők számára kézbeadható megfelelő anyagok „megtalálása".[47] „Nem nagy felfedezés, hogy az áll irodalomterapeutának, aki szereti az irodalmat" – írja Jakobovits is, tehát a személyes bevonódás jó esetben része a biblioterapeuta munkájának, hiszen aki így végzi munkáját, védettebb a kiégés ellen, őszinte érdeklődéssel fordul a szövegek felé, fogékonyabb azok mondanivalójára és feltételezetten rendelkezésére áll az általa ismert szövegek széles tárháza, melyben válogathat.[48]

A második szempont, amely érvényes azon biblioterapeutákra, aki egyéni- és csoportfoglalkozásokat is vezetnek, a *terápiás alkalmak vezetéséhez szerzett szakértelem*. Amikor a biblioterápiát a Doll szerzőpáros által felállított spektrum másik végére helyezzük, amikor a biblioterápia azon módszerével számolunk, mely mentálhigiénés szakember jelenlétét feltételezi – legyen szó akár különféle módon és mértékben, vagy súlyosan sérült egyénekről, akár diagnosztizált klinikai esetről – akkor számolnunk kell a módszer alkalmazásának növekvő komplexitásával is.[49] A magyarországi biblioterápiás képzések megteremtője, Hász Erzsébet ezt a folyamatot a *biblioterápia professzionalizációjának* nevezte,[50] megfogalmazva elsők

[46] Béres Judit hivatkozva Bartos Éva könyvtárosok között végzett munkájának elvi alapjaira megjegyzi, hogy nem szükséges valakinek formális terápiás képzettségben részesülnie ahhoz, hogy „az olvasó egyéni szükségleteihez illeszkedő, nevelő, segítő, minőségi olvasmányokat" ajánljon. Béres Judit: *i. m.* 153.

[47] Doll, Beth – Doll, Carol: *i. m.* 11. A szerzőpáros abból a megfontolásból használja „megtalálás" kifejezést, hogy a könyvtárosok és médiatárosok „munkájának az egyik legfontosabb és legélvezetesebb része, hogy másokkal megoszthatják saját lelkesedésüket a színvonalas anyagokban található gondolatok, történetek és fantázia iránt". A munkájukban elmerült könyvtárosok esetében egy alapvető lelkesedéssel számol, amellyel jó reménység szerint a lelkipásztori munkában is találkozhatunk, amennyiben a lelkipásztor ugyanilyen szeretettel fordul a bibliai szövegekhez, és ismereteit hasonló szenvedéllyel próbálja továbbadni a gyülekezeti tagoknak is.

[48] Jakobovits Kitti: *i. m.* 87.

[49] Doll, Beth – Doll, Carol: *i. m.* 11.

[50] Béres Judit: *i. m.* 154.

között annak szükségességét, hogy a biblioterapeuták terápiás szemléletben és képzettségben is fejlődjenek.[51]

A lelkipásztor tevékenységi körét tekintve sokkal inkább ebbe a kategóriába sorolható, amikor facilitátorként kapcsolódhat be a biblioterápiás foglalkozásokba, legyen szó egyéni lelkigondozói ülésekről, vagy csoportos foglalkozásokról, melyekre a gyülekezeti gyakorlat is lehetőséget kínálhat a bibliaórás csoportok keretén belül, vagy azoktól függetlenül induló csoportok létrehozásával. A lelkipásztor biblioterapeutaként bizonyos értelemben „bibliaterapeuta" is lesz. A lelkipásztor ezért nevezhető a „Biblia könyvtárosának", hiszen képzéséből és szakmai profiljából adódóan elvárásként áll előtte a Szentírás ismerete és szakszerű alkalmazása, ahogyan a *Romániai Református Egyház szervezetéről és kormányzásáról* 2006-os jogszabály 18.§-e megfogalmazza: „A lelkipásztornak Isten Igéjét az ó- és újszövetségi kanonikus könyvek alapján híven és buzgón kell hirdetnie, a bibliamagyarázatokra nagy gondot kell fordítania."[52] Ez a jogszabály nem csak az istentiszteleti alkalmakon elhangzó igemagyarázatra vonatkozik, hiszen így folytatódik: „...az anyaegyházközségekben gyülekezeti, presbiteri, nőszövetségi és ifjúsági bibliaórát is kell tartani."[53] Különösen fontos hangsúlyoznunk ezen a ponton, hogy a lelkipásztorra lelkigondozói kötelezettségek is hárulnak, hiszen a jogszabály előírja, hogy a lelkipásztor „végzi az egyházközséghez tartozó hívek lelkigondozását."[54] A törvény kötelező érvényén túl ott áll a református lelkipásztorok előtt a személyes eskü kötelező ereje is, hiszen a lelkipásztori fogadalomtételben elhangzik: „A teljes Szentírást szorgalmasan tanulmányozom, Isten Igéjét egyházunk hitvallása szerint tanítom s alkalmas és alkalmatlan időben tisztán és híven hirdetem. A rám bízott híveket rendszeresen látogatom, a lelkigondozás alkalmain a rám bízott vallomásokat soknak el nem árulom."[55]

Azt látjuk, hogy a biblioterapeuták készségei nem újszerű kihívásként állnak a lelkipásztorok előtt, hiszen hivatásukból adódóan kötelesek *ismerni, tanulmányozni, és hirdetni a Szentírási szövegeket,* illetve *lelkigondozást*, azaz terápiás jellegű kísérést is végezni gyülekezeteikben. Más kérdés, hogy a lelkipásztorok eleget tudnak-e tenni ennek az elvárásnak.

[51] A szakképzésnek tartalmaznia kell legalább 150 óraszámú önismereti saját élményt, csoportdinamikai, pszichoterápiás és alkalmazott pszichológiai ismereteket. Béres Judit: *i. m.* 155.
[52] A Romániai Református Egyház szervezetéről és kormányzásáról (2006), 32. In: *Erdélyi Református Egyházkerület*. https://reformatus.ro/dokumentumok/torvenyek (2023. ápr. 28.).
[53] Uo.
[54] Uo. 33.
[55] *A Magyar Református Egyház Istentiszteleti Rendtartása.* (1997, D. Dr. Csiha Kálmán elnöklése alatt). A Magyar Református Egyházak Tanácskozó Zsinata, Kolozsvár 1998, 140.

Ha az erdélyi református lelkipásztorok helyzetét vizsgáljuk, akkor azt láthatjuk, hogy a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézetben nyújtott jelenlegi képzés során megszerezhetik az alapvető ismereteket ehhez a munkához is, hiszen az oktatott tárgyak között szerepel 4-4 félévnyi ó- és újszövetségi bibliaismeret (ha csak a szövegek *ismeretére* figyelünk, és eltekintünk egyéb biblika-teológiai tárgyak oktatásától), ill. 3 félévnyi lelkigondozási elméleti oktatás.[56] A lelkigondozás elméleti hátterébe való bevezető kurzus már felhívja a hallgatók figyelmét arra, hogy a szentírásismeret igehirdetésben való alkalmazásán túl a lelkipásztoroknak kötelessége a lelkigondozói jelenlét is a gyülekezeti közösségekben.[57] A jelenbeni teológushallgatók a lelkigondozás peremlétének ismeretében, annak strukturális, teológiai, szakmai és személyes tényezőivel számolva el kell jussanak arra a felismerésre, hogy a szentírási szövegek pusztán textusszerű hirdetése nem elégséges ahhoz, hogy az egyház leképezze Krisztus koinóniaközösségét.[58] A Bibliai szövegek, noha néha részét képezik a lelkigondozói gyakorlatunknak, az igehirdetés általában a puszta verbalizálás terén megreked, és a lelkigondozás helyett gyakran „hitoktatást" gyakorolnak a lelkigondozó lelkipásztorok, így a terápiás-lelkigondozói kísérés háttérbe szorul.[59] Úgy vélem, hogy azok a teológushallgatók, akik eljutnak az ebben rejlő veszély a felismerésre a képzés során, a biblioterápiában egy olyan módszerre lelhetnek, melyben a bibliai szövegek terápiás hatását tudják kamatoztatni. A képzés további két félév során kiegészül a rendszerszemléletű illetve kontextuális szemléletű lelkigondozás alapjainak ismertetésével, mely segítséget nyújthat abban, hogy a terápiás-lelkigondozói kísérés rendjén a lelkipásztor-lelkigondozó megismerje és felismerje azokat a kapcsolati dinamikákat, melyek a lelkigondozott életét és kapcsolatrendszereit meghatározzák, és a lelkigondozói beszélgetésekben ezeket szakszerűen észlelje és a gyógyulás folyamatában kísérje a lelkigondozottat.[60] Ahogyan a biblioterápia neve is sejteti és ahogyan a meghatározásokból kiderült, a biblioterápia is egy hasonló, facilitátor segítségével végbemenő segítő folyamatot fed, mely a gyülekezeti pasztorációban is egy kívánt állapot, és melyre a lelkipásztor-lelkigondozók képzése is irányul a gyógyító jelenlét alapfeltételével.

---

[56] A Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézetben oktatott tárgyak teljes listáját ld. Tantárgyak statisztikai adatai. In: Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet. https:// proteo.hu/hu/oktatas/ tantargyak (2023. ápr. 28.)

[57] A tantárgyleíráshoz ld.: https://proteo.hu/hu/oktatas/tantargyak/bp40 (utoljára megnyitva: 2023. ápr. 28)

[58] A bevezető kurzusban a hallgatók elsősorban Isidor Baumgartner kézikönyve alapján sajátítják el a szükséges ismereteket a pasztorálpszichológia jelenlegi és kívánt helyéről, és noha a könyv a németországi helyzetet írja le, a szaktanár vezetésével a tudás applikálható az erdélyi valóságra is, viszonyítási pontként szolgálva és útmutatást adva a kívánt állapot felé. ld. A misztagógikus egyház ideális képének bemutatásához ld. Baumgartner, Isidor: *i. m.* 248–265.

[59] Baumgartner, Isidor: *i.m.* 254–255.

[60] Az említett két félév (MA 1. és 2. félév) tantárgyleírásához és a hallgatók számára kiírt könyvészet ismertetéséhez ld: https://proteo.hu/hu/oktatas/tantargyak/mp41 (2023. ápr. 28.); illetve: https://proteo.hu/hu/oktatas/tantargyak/mp46 (2023. ápr. 28.).

A fenti ismeretében megállapíthatjuk, hogy amennyiben a lelkipásztorok valóban elsajátítják a képzésük során megszerezhető ismereteket, és ezt a tudást kiegészítik a biblioterápia alapmódszereinek elsajátításával, akkor készek lehetnek helytállni facilitátorként a gyülekezeti keretek között szervezett biblioterápiás folyamatokban.

2.2. A gyülekezeti tagok, mint a biblioterápia kliensei

Ezen a ponton a legkönnyebb a dolgunk az összefüggések feltárásában és vizsgálatában. Amint korábban tárgyaltuk, a fejlesztő biblioterápia *mindenkinek szól*, a módszer alkalmazható akár egyéni, terápiás jellegű beszélgetések rendjén akár csoportos keretek között. Dolgozatom a biblioterápia vizsgálatának *csoportos formájára*, és így a csoporttevékenységek vizsgálatára korlátozódik.

Erdélyi gyülekezeteinkben nem föltétlenül szükséges új csoportokat alapítanunk annak érdekében, hogy csoportos tevékenységek alkalmával tudjuk hasznosítani a biblioterápia módszereit. Úgy vélem, hogy a módszer alkalmazása gazdagítani tudja a már meglévő gyermek-, ifjúsági-, és felnőtt *bibliaórás csoportok* alkalmait, különösen akkor, ha hűek maradunk a „bibliaóra" elnevezéshez, és a bibliaórák alkalmával a biblioterápia módszereivel közelítünk a bibliai szöveghez.

Amennyiben a gyülekezeti tagok nyitottak az új módszerre, úgy az alkalmak segíthetik mind egyéni fejlődésüket, mind a közösség erősödését. A Hynes szerzőpáros nemcsak elméleti, hanem tapasztalati alapon is beszél arról, hogy milyen pozitív hatásai lehetnek a csoportos biblioterápiás alkalmaknak, amikor kialakul egy bizalmi légkör, amelyben a résztvevők feltárhatják személyes érzéseiket és gondolataikat – nem csak önmaguk fejlődése céljából, hanem azért is, hogy észrevételeikkel másokat is gazdagítsanak.[61] Míg a szerzőpáros szóhasználatával élve a szöveg a biblioterápiában az *idegen* ("stranger"), akinek a felfedezésével a résztvevők önismeretre jutnak, addig a facilitátor és a résztvevők a *másik* ("other") csoportját képezik, aki segítőtársak egyenként ebben a felfedezésben. A biblioterápia így válik ténylegesen csoportfolyamattá, és így határozzák meg azt is azok a csoportdinamikai elvek, melyek a csoportos folyamatokat jellemzik.[62]

A biblioterápia a Hynes szerzőpáros sajt bevallása szerint terápiás szempontból is hatékonyabb azokban az esetekben, amikor a csoporttagok hallják a „másik" meglátásait,

[61] Hynes, Arleen McCarthy – Hynes-Berry, Mary: *i. m.*

[62] A Hynes szerzőpáros kézikönyvében egy különálló fejezetet szentel a biblioterápiás csoportokon belüli csoportdinamikai kérdésekre, melyeknek legfőbb aspektusait a következőkben ismertetem röviden. A teljes fejezethez (12. *Dynamics of the Gorup in Bibliotherapy*) ld. Hynes, Arleen McCarthy – Hynes-Berry, Mary: *i. m.*

személyes érintettségének kifejeződését. Míg a facilitátor minden esetben autoritást képviselő személyként van jelen a csoportfolyamatokban, addig a csoporttagok egyenként egyenragú partnerek a szöveggel való találkozáskor és annak felfedezésében. Amikor az egyik tag kész megosztani saját megéléseit, belső tapasztalásait, ez a többi résztvevőt is megerősíti abban, hogy hasonlóan legyen jelen az alkalmon. Amikor a csoporttagok ilyen módon bátorítják és megerősítik egymást, azzal önmagukat is megerősítik, és a csoportfolyamatokban való aktív részvétel által már a gyógyulás folyamata kezdődik el.[63] Éppen ezért, biblioterápiás csoportokon belül az elsődleges cél a csoporton belüli összetartó és elfogadó légkör megteremtése és fenntartása, mely teret biztosít a csoporton belüli dinamikák terápiás hatásának. A csoportdinamikát a Hynes szerzőpáros leírásában egyfajta spirális hatás jellemzi: minél többet osztanak meg egy-egy alkalmon belül a csoporttagok és gyakorolják a portás funkciót ("gatekeeping") a csoporton belül, annál inkább oldódik a csoporton belüli feszültség és annál erőteljesebbé válik az összetartás és az elfogadás légköre.[64]

Jellemzi-e ez a légkör a gyülekezeti csoportokat is? Edwin Friedman, a rendszerszemléletű lelkigondozás képviselője a gyülekezeti közösségeket mint családi rendszereket írja le.[65] A gyülekezeten belül az emberi élettörténetek sajátos egybefonódása egy olyan rendszert eredményez, melyben egyaránt hatnak a homeosztatikus erők, és melyben az egyéni- és kapcsolati változások a rendszeren belüli személyek és a rendszer egészének gyógyulását eredményezhetik. A csoportos alkalmak éppen ezért gyülekezeti keretek között talán még hatékonyabban működhetnek, hiszen a rendszer közös célja az ideális állapot előmozdítása (ld. Baumgartner fenti összevetését az aktuális és a kívánt belső egyházi kapcsolatok működéséről), és egy ténylegesen összetartó és elfogadó légkör megteremtése a közösségen belül, a Krisztus-testben (vö. Róm 12,3 kk., 1Kor 12,14 kk.).

[63] A szerzőpáros abból az általánosan elfogadott tényből indul ki érvelésében, hogy minden csoport az emberi lét eredendően szociális természetét tükrözi. Annak érdekében, hogy valaki teljes egyéniséggel rendelkezzen szükségszerűek a szociális és társas kapcsolatok az egyén életében. A csoportfolyamatok így olyan személyek esetében, akik tartalmas emberi kapcsolatok hiánytól szenvednek már megteremtik annak lehetőségét, hogy a gyógyulás folyamata elkezdődjön.

[64] A szerzőpárso saját szavaihoz ld.: „In fact, the process has a spiralling effect: The more the group shares the group-butlding functions of standard setting, gatekeeping (seeing that all members are given opportunities to express themselves), and relieving tension, the stronger the climate of cohesiveness and acceptance becomes. And as members take initiative in the functions that are even more other-directed, such as encouraging (not just tolerating, but responding to others) or showing empathy toward each other, both the individual who acts and the person who is helped grow even more aware of the important role that interpersonal relationships play in the way we see ourselves and the way we relate to others." Hynes, Arleen McCarthy – Hynes-Berry, Mary: *i. m.*

[65] ld. Friedman, Edwin H.: *Nemzedékről nemzedékre*. Exit Kiadó, Kolozsvár 2008, 215–219.

2.3. A Biblia mint irodalmi eszköz

Ezen a ponton egy sokkal bonyolultabb és összetettebb kérdéssel állunk szemben. Alkalmas-e a Biblia a biblioterápiás *eszközlétre*? A Biblia tekintélye és konstitutív jellege felveti azt a komoly kérdést, hogy mennyire „alacsonyítható" le az Ige puszta eszközi létre egy olyan módszer alkalmazása által, amelynek szakértői a szöveget puszta *katalizátornak tartják*, amelynek egyetlen célja a facilitátor által kívánt és vélt érzések kiváltása az olvasóból.[66] Béres a következő meghatározást kínálja a biblioterápiás szövegekre: „Az a szöveg lesz terápiás szempontból megfelelő és hatékony, amely alkalmas arra, hogy saját élményeket hívjon elő, belátásokhoz vezesse az embert, és személyiséget gazdagító hatású terápiás beszélgetések és írásgyakorlatok katalizátorává váljon."[67] Első olvasásra úgy tűnhet, hogy a Biblia tökéletesen megfelel ezeknek az elvárásoknak, sőt, talán fokozott hatékonysággal képes mindezt elérni. Azonban a bibliai szövegek esetében számolnunk kell azzal, hogy nem pusztán egy ősi, keleti szöveggyűjteményről beszélünk, hanem olyan szövegekről, melyek „alapvetően Isten és ember kapcsolatáról szólnak."[68] Éppen ezért a Szentírás minden egyes szava fokozottan vonatkozik az olvasó egyénre és meghatározza annak életét, illetve mindig van egy *hitre vonatkozó perspektívája*, melyet nem hagyhatunk figyelmen kívül. De úgy vélem, hogy épp ez az a perspektíva, mely többletként állhat ott a biblioterápiás alkalmakban, és amely a bibliai szövegek általi lelkigondozást többlettel gazdagítja. Azonban több szempontból óvatosságra is int.

Amennyiben a bibliai hermeneutika szempontjából közelítünk a kérdéshez, fogodzót találhatunk egy már meglevő „biblio-módszer" elméleti hátterében, mely hasonló hermeneutikai dinamikák mentén működik, mint a bibliterápia. A *bibliolog*, mint csoportos módszer a szentírási szövegeket interaktív módon dolgozza fel, a szöveg alapján feltett kérdésekkel bevonva a résztvevőket a szöveg értelmezésébe kreatív módon.[69] Akárcsak a biblioterápiában, a bibliologban is eszközként szolgál a szöveg, és a módszer teret enged az

---

[66] Hynes, Arleen McCarthy – Hynes-Berry, Mary: *i. m.* A szerzőpáros értelmezésében a szöveg mint *katalizátor* önmagában *nem terápiás* jellegű, azaz nem a szöveg az, ami változást idéz elő a kliens életében, hanem a szövegről való gondolkodás és a szöveg által kiváltott érzések feldolgozása. A terápiás hatás minden esetben az *olvasó válasz*ából fakad, és nem magából a szövegből.

[67] Béres Judit: *i. m.* 115. Ezt követően felsorolja azokat a lehetséges szövegkategóriákat, amelyekkel a biblioterapeuta foglalkozhat, és a bibliai illetve haszid szövegek mint félfiktív anyagok is megjelennek felsorolásában.

[68] Brink, Gijsbert van der – Kooi, Cornelis van der: *Keresztyén dogmatika.* Ford. Kiss Jenő. Exit Kiadó, Kolozsvár 2022, 594.

[69] A bibliolog kutatás alapjainak bemutatásához ld. a módszerrel kapcsolatban megjelent két legjelentősebb kézikönyvet: Pitzele, Peter: *Scripture Windows: Towards a Practice of Bibliodrama*. Torah Aura Production, 1998; Pohl-Patalong, Uta: *Bibliolog. A Creative Access to the Bible.* Kohlhammer, Stuttgart 2015.

egyéni észrevételek, érzések, benyomások kifejezésére. A bibliolog kutatása pedig, mivel egy alapvetően bibliai szövegekkel dolgozó módszerről van szó, részletesebben kitér azokra a hermeneutikai problémákra, melyek a „biblio-módszerek" alkalmazásakor felmerülnek. A bibliolog a szöveget alapvetően egy „térnek" tekinti, egy olyan környezetnek, amely behívja a résztvevőket, hogy saját megfigyeléseiket fogalmazzák meg a szóban forgó szöveggel kapcsolatban, és kreatív módon kapcsolódjanak a szöveg világához.[70] Ezt a világot azonban már maga a szöveg megteremti, hiszen Pohl-Patalong, a bibliolog módszer egyik legjelentősebb kutatója, hangsúlyozza a szövegbeli tartalom fontosságát.[71] Az, hogy az olvasók hogyan lépnek interakcióba ezzel az adott térrel, az már maga a bibliolog, hermeneutikai szempontból pedig a folyamat az olvasóközpontú elméleti háttér (angolul "reader-response theory") bevonásával írható le a legtalálóbban.

Az elmélet azon az axiómán alapul, hogy „az olvasó, vagy az olvasók közössége »kiegészíti« a szöveg jelentését".[72] Az elmélet fényében a mindenkori szerző belső szándékai külső kifejezésre szorulnak, hiszen a szöveg belső jelentése vagy üzenete csupán potenciális, amíg az olvasó meg nem találja annak relevanciáját. Ezért az olvasó aktív résztvevőjévé válik a jelentésalkotás folyamatának. A 20. század második felének hermeneutikai mozgalma természetes válaszként alakult ki a romantika azon állításaira válaszolva, hogy a szerző a jelentés tényleges közvetítője, illetve az Új Kritika ("New Criticism") azon állításaira, amelyben a forma vált a jelentés közvetítőjévé. Az irodalomelméleti kutatásban az „olvasó-válasz" elmélet sem jelentett egységes irányzatot, hanem különböző formái egy spektrum két végpontjára kerültek, attól függően, hogy a megadott modellekben maga a szöveg milyen mértékű figyelmet kapott. A Pohl-Patalong meghatározása szerinti bibliolog a spektrum mérsékeltebb oldalán áll hermeneutikai hátterét tekintve, amelynek alapjait Wolfgang Iser és Hans Robert Jauss fektette le, és amelyben a mindenkori olvasó a szöveg által a szövegen belüli „hiányok kitöltésére", a szöveg jelentésének „kiegészítésére" hivatott.[73] Ebben a folyamatban az olvasó nem tud hozzáadni a szöveghez más jelentéstartalmat, mint amit a szöveg megenged és mint ami a szöveg alapvető nyitottságából adódik. Hogy egyes bibliai szövegek jelentése milyen mértékben „zárt" vagy „nyitott", az általánosan vita tárgyát képezi. A hermeneutikai

[70] Pohl-Patalong, Uta: *i.m.* 89.
[71] Uo. 86.
[72] Az olvasó-válasz elmélet/kritika ("reader-response theory/criticism") történetének rövid bemutatásához ld.: Thiselton, Anthony C.: *Hermeneutics. An introduction.* William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids – Michigan 2009. E-book kiadás (oldalszámok hiányában a későbbiekben is *i. m.* hivatkozással).
[73] Wolfgang Isert és Umberto Ecót az olvasó-válasz elmélet képviselőiként megnevezve Pohl-Patalong az olvasó-válasz elmélet mérsékeltebb oldalát támogatja, amelyben a szöveg mint értelmezési tér még mindig jelentős az értelmezés folyamatában, hiszen olyan belső koherenciát hordoz, amely meghatározza az értelmezés lehetőségeit. Ld. Pohl-Patalong, Uta: *i.m.* 90, 93-94.

fordulat és egyes keresztény teológiai hagyományok és dogmák megkérdőjelezése a Szentírás szószerintiségére vonatkozóan azonban az elmúlt évszázadokban teret adott egy polifonikusabb bibliai hermeneutikának, amelyben a hangok sokféleségének adja meg a szükséges teret, mely a bibliolog alapfeltétele, és melyet a biblioterápia is biztosíthat.[74] Bár a bibliologban a szövegbeli határokat „értelmezési korlátokként" ismerik el és hangsúlyozzák, nem szabad elfelejtenünk, hogy az olvasó valójában az olvasóközpontú értelmezés struktúrájának középpontjában áll. Iser szerint az olvasó az, aki részt vesz a szövegben rejlő lehetőségek „konkretizálásában". Azt is kijelenti, hogy az olvasóközpontú értelmezésekben a tényleges hangsúlyt az „ideális olvasóra" vagy az „irodalmi" olvasóra kell helyezni, aki hajlandó belépni a szöveg világába, és megosztani a konvenciókat és feltételezéseket a szöveg szerzőjével, nyitottsággal rendelkezve az írott szavak tényleges potenciálja iránt.[75] Mégis, a szövegnek meghatározó szerepe van a bibliologban, és hasonló megfontolások mentén egyértelművé válik, hogy a biblioterápia is egy hasonló értelmezési struktúra mentén húzódik. A biblioterápiában az olvasók személyes értelmezése a szöveg kiegészítésivé válhat: nem minden résztvevőben fogalmazóik meg ugyanaz a gondolat vagy értelmezés, de minden értelmezés helytálló, mert a szöveg ad lehetőséget és teret arra. Az olvasó és a szöveg tehát nem hierarchikus viszonyban állnak egymással, és így a szöveg „eszközléte" nem fenyegető kérdés többé.

Rendszeres teológiai szempontból vizsgálva a bibliai „eszközlét" kérdését hasonló következtetésekre juthatunk. Kálvin autopisztia-tana értelmében a Szentírásnak nincsen szüksége semmiféle külső megerősítésre, magyarázatra (az ő értelmezésében elsősorban katolikus hagyományra) ahhoz, hogy hitelt érdemelje, hiszen a Szentírás önmagában fejti ki erejét és hatását a Szentlélek munkája által.[76] Amennyiben további kérdések nélkül elfogadjuk ezt a tételt, úgy gondolhatjuk, hogy a bibliai szöveg nyugodt lélekkel hasznosítható katalizátorként, nem szorul a facilitátor általi magyarázatra, hiszen mindenki tökéletesen megérti majd, hogy az miről szól, és a szöveg a Szentlélek által kifejti majd hatását az adott ponton és az adott időben. Azonban számolnunk kell sok esetben az Ige nehezen érthető részeiről, az egyéni belátások sokszínűségéről, és az emberi tévedések lehetőségéről. A bibliai szöveg magyarázatát csupán abban az esetben hagyhatnánk el, ha ezek a tényezők nem léteznének. De mivel ezekkel a befolyásoló faktorokkal számolni kell, ezért az igemagyarázat is része kell legyen a biblioterápiás alkalmaknak.[77]

---

[74] Uo. 91–92.
[75] Thiselton, Anthony: *i.m.*
[76] Brink, Gijsbert van der – Kooi, Cornelis van der: *i.m.* 587.
[77] Az igemagyarázat beépítése nem mond ellent a biblioterápia módszerének, ugyanis amint azt a Doll szerzőpáros említi, a biblioterápiás anyag bemutatása a folyamatnak részét képezi. Doll, Beth – Doll, Carol: *i. m.* 21.

De hogyan magyarázhatjuk az igét úgy, hogy egyfelől szabad teret engedjünk a szöveg hatásának, a személyes benyomásoknak és lelki folyamatoknak, másfelől az ige exegézis által feltárható konkrét üzenete is teret kapjon egy biblioterápiás alkalmon? A facilitátor az exegetikai módszerek gazdag tárházából válogathat, amikor egy szöveget előkészít egy ilyen alkalomra. Azonban létezik egy módszer, amely a bibliai szövegre kifejezetten annak *irodalmiságában* tekint, és ezáltal megnyit egy olyan perspektívát, mely úgy vizsgálja a szöveget, ahogyan az elérhető az olvasó számára is, feltárva azokat az összefüggéseket, melyek azonnali hatást gyakorolnak – ez pedig a *retorikakritika* módszere. A retorikakritika hermeneutikai hátterében az a felismerés áll, hogy a szöveg jelentése mindig egy értelmező olvasó által elevenedik meg.[78] A szövegeknek nincsen önmagában értelmük, csak ha valaki értelmet tulajdonít nekik. Azonban a szöveg jelentése az ószövetségi szövegektől adott időbeli távolság okán mindig a *szöveg általi jelek és a befogadó által jelekre adott válasz kombinációja lesz,* hiszen más kontextusban születtek ezek a jelek, és más a befogadó kontextusa. De az szöveg, így az üzenet is, ezeknek a jeleknek az irodalmi megnyilvánulása. Egy olyan módszer, amely teljesen irodalmi talajon mozog és kizárja a történelmi vonatkozásokat, kecsegtetőnek tűnik első látásra.[79] Az „első látásra"-döntés azonban a tudományos érvelésben sosem helytálló, ezért az alábbiakban részletekbe menően vizsgálom a módszert.

2.3.1. A retorikakritika, mint a biblioterápiás exegézis alapja

A retorikakritika alatt egy viszonylag újszerű kritikai műfajt értünk, mely a '70-es években kezdte meg térhódítását a bibliakutatásában először külföldi, majd magyar nyelvterületen.[80] A retorikakritika atyjának James Muilenburgot (1896–1974) tekintik, aki abban látta a műfaj és a módszer legfőbb célját, hogy felfedje az eredeti szerző szándékát a szöveg üzenetével és annak olvasóra gyakorolt hatásával kapcsolatban, és ebben a *mit* és *hogyan* kérdések szoros kapcsolatát feltételezte (azaz *mit* akart pontosan közölni a szerző, és *hogyan* teszi azt a szövegben). Ezen kérdésekre a válasz a szöveg kisebb részleteiben rejlik,

[78] Watson, Duane F. – Hauser, Alan J. (eds.): *Rhetorical Criticism of the Bible.* Biblical Interpretation Series 6. Brill, Leiden 1994.

[79] Literáty Zoltán: Retorikakritika elméletben és gyakorlatban, különös tekintettel Pál Galatabeliekhez írott levelében. In: *Theológiai Szemle,* XLVI. (2003/3), (140–149) 143.

[80] A retorikakritika rövid kutatástörténetét Literáty Zoltán fent említett tanulmánya alapján dolgoztam ki. Literáty azt vallja a műfajról, hogy „nem új, de nem is régi kritikai műfajról van szó". Literáty Zoltán: *i. m.* 141. A műfaj és az ehhez társuló módszer ma már talán határozottabban mondható egy nagyjából ötven éves múltra visszatekintő műfajnak, azonban tekintve, hogy az exegetikai műfajok, akárcsak az anyag, „nem vesznek el, csak átalakulnak", úgy a retorikakritika sem elvetendő is, amennyiben kritikai megközelítéssel alkalmazzuk.

amelyek a *szövegegészet* alkotják, s melyek mentén a szöveg halad és eléri célját.[81] Ebből a meghatározásból indokoltnak érezhetjük a műfaj megnevezését, hiszen kitűnik, hogy a szövegek *retorikai* elemeinek a vizsgálata jelentős hangsúlyt kap a műfaj módszertanában is.

Amennyiben a műfajról, mint a bibliai exegézis egyik műfajáról beszélünk, szükséges meghatározni, hogy milyen szövegekre korlátozható ez a fajta vizsgálat, ha egyáltalán szükséges bármilyen korlátozás. Az Újszövetség beszédszerű szövegeinek esetében például igazolható egyfajta kapcsolat az ókori retorikával, amely kizárólag a szóbeli közlésre korlátozódott, s melyet később az újszövetségi beszédek írott változatában is meg tudunk ragadni – ezekben a beszédszerű vagy beszédet megörökítő szövegekben lehetetlen nem észrevenni a retorikai elemeket.[82] De mi a helyzet az ószövetségi szövegek esetében? Mivel dolgozatom elsősorban egy ószövetségi szöveg vizsgálatára és a szöveg terápiás hasznának feltárására összpontosít, ezért a következőkben elsősorban az ószövetségi szövegek retorikakritikai elemzésének lehetőségeit tárgyalom, először a műfaj meghatározása tekintetében, majd a műfaj egyedi jellemzőinek ismertetésével, végül pedig a meghatározott módszertani lépések megnevezésével.

Alan J. Hauser ószövetség-kutató meghatározása szerint a retorikakritika az irodalomkritika egyik formájaként az ókori izraeli irodalmi kompozíciók konvencióinak ismeretében és a szöveg keletkezési környezetének fényében elemzi a szövegek sajátos irodalmi vonásait, ez a megnevezett ismeretet pedig magából a szövegből és a párhuzamos ókori közel-keleti szövegekből nyerhető ki.[83] A retorikakritikai módszer a szöveg egészével foglalkozik, azt feltételezve, hogy a bibliai szöveg lényegi egységei összefüggőek és adott formájuk közvetíti a alapvető céljukat, amelyet adott irodalmi egységében érdemes vizsgálni.[84] Éppen ezért a szöveg elemzéséhez az ókori Izraelben gyakorolt irodalmi eszközöket és technikákat vehetjük alapul és ez alapján érthetjük meg, hogy miért így és ebben a formában

[81] James Muilenburg elméletének vázlatos bemutatásához ld. Literáty: *i. m.* 141–142. Az elméletről bővebben ld. a szerző 1969-ben publikált tanulmányát: Muilenburg, James: Form Criticism and Beyond. In: *Journal of Biblical Literature* 8 (1969/1), 1–18. Amint a cím is sejteti, Muilenberg abból a problémából indul ki, hogy a formakritika módszere nem fordított elég figyelmet a szövegegészre és annak egységére. A retorikakritika éppen ezért ebben a kérdésben hoz jelentős fordulatot.

[82] Literáty Zoltán: *i. m.* 144.

[83] E meghatározás után Alan J. Hauser megjegyzi, hogy az újszövetségi kutatásban a szakemberek mankóként támaszkodhatnak az ókori görög és római retorikákra is, ugyanis valószínűtlen, hogy az újszövetségi szerzők nem a koruknak megfelelő irodalmi konvenciókat követve szövegezték volna meg az újszövetségi iratokat. Hauser, Alan J.: Part I. Rhetorical Criticism if the Old Testament. In: Watson, Duane F. – Hauser, Alan J.: *Rhetorical Criticism of the Bible. A Comprehensive Bibliography with Notes on History and Method.* Biblical interpretation series. E. J. Brill, Leiden–New York–Köln 1994, (3–100) 4.

[84] Uo. 5–6. Hasonló gondolatot fogalmaz meg Literáty Zoltán is, amikor arra világít rá, hogy míg a 20. század bibliakutatásában a szövegen *túl* és nem magában a szövegben látták meg az értelmezési lehetőségeket, addig a retorikakritika jelentős mértékben tért vissza a szöveg önmagában történő vizsgálatához. Literáty Zoltán: *i. m.* 143.

áll előttünk a szöveg a Szentírás lapjain. Az bibliai *szöveg egésze*, és a *szövegegész hatása* kerül a retorikakritika fókuszába, attól függetlenül, hogy milyen specifikus jellemvonások fedezhetők fel a szöveg kisebb részeiben, ahol egyértelmű a szöveg rétegződése.[85]

Az ószövetség-kutatók közötti konszenzus alapján a retorikakritikának megkülönböztethetjük néhány kulcspontját, ezért alapvetően elkülöníthető módszerként határozhatjuk meg azt, annak ellenére, hogy bizonyos metszéspontokon a klasszikus ószövetségi exegézis különböző módszerével is összekapcsolható. Ami a módszertani kérdéseket illeti, ezeken a pontok nem beszélhetünk jól definiált határokról. Azonban az átfedések a retorikakritika és az exegézis egyéb elfogadott módszerei között talán éppen abban lehetnek hasznunkra, hogy a retorikakritikai módszernek azáltal kölcsönöznek egyfajta legitimitást. Azzal, hogy felismerjük a retorikakritika és a formakritika, vagy épp az irodalomkritika közötti hasonlóságokat nem hiteltelenítjük egyik módszert sem, csupán egy újabb perspektívával gazdagítjuk a szöveg körüli párbeszédet.[86] Alan J. Hauser szerint a retorikakritikai vizsgálat sokszor úgy szövődik egybe más kritikai módszerekkel, mint „gyökerek egy sűrű bozótban".[87]

Első körben vizsgáljuk meg a *formakritika* és a retorikakritika kapcsolatát, hiszen talán ez az a műfaj, amellyel a retorikakritika megtartotta a legtöbb összetartó szálat.[88] A formakritikai kutatás elsődleges célkitűzése meghatározni a különböző ószövetségi szövegek műfaját és műfajhoz kapcsolódó formáját azok hátterének és kialakulásának fényében. Az újabb formakritikai kutatásban a 70'-es évektől kezdődően áttevődött a hangsúly a műfajok elszigetelt vizsgálatáról a különböző szövegegységek és -típusok tágabb kontextusban elfoglalt helyének vizsgálatára. A retorikakritikai szemlélet ettől a tágabb kontextusban való gondolkodástól is óva int, hiszen ez elterelheti a figyelmet egy adott szövegegység specifikus irodalmi vonásairól és egyéni, szöveg szintű céljától. A formakritikai kutatás kontextusra vonatkozó észrevételeiből azonban a retorikakritika is igen értékes információkat emelhet át a szöveg irodalmi elemzése céljából. Mindazonáltal a retorikakritikában a hermeneutikai hangsúly jelentősen eltolódik a szöveg és a keletkezési körülmények kapcsolatának vizsgálatáról a szöveg és a szöveg befogadói kapcsolatának vizsgálatára. Minden esetben a bibliai szöveg áll a figyelem középpontjában és a szöveg irodalmisága és központi üzenete válik

[85] Alan J. Hauser azt hangsúlyozza, hogy ez nem jelenti a szövegkritikai kutatás eredményeinek semmibevételét, csupán azt, hogy abban az esetben, amikor a Szentíráshoz irodalmi szempontból közelítünk, ezek az eredmények nem minden esetben relevánsak. Uo. 6. Márpedig a biblioterápia módszere egy ilyen megközelítést kíván tőlünk.
[86] Uo. 3.
[87] Hauser, Alan J.: *i. m.* 4.
[88] A formakritika és a retorikakritika részletes tárgyalásához ld. Hauser, Alan J.: *i. m.* 8.

az érdeklődés tárgyává. Ha röviden akarjuk összefoglalni a formakritika és a retorikakritika közötti különbségeket azt is mondhatnánk, hogy míg a formakritika elsősorban az ismétlődő mintákra és sablonokra tekint, addig a retorikakritika ezeken a sablonokon és formákon túlmutató egyedit keresi.[89]

Az *irodalomkritika* és a retorikakritika szétválasztásának problematikáját Literáty Zoltán tárgyalja, aki visszatekintve az irodalomkritika fejlődésére, tulajdonképpen a nevesítés mozzanatától tekinti csupán viszonylag önálló műfajnak a retorikakritikát.[90] Ez a névadás sok félreértéshez vezetett a műfajjal és annak módszerével kapcsolatban. Court említi, hogy sokkal célszerűbb lett volna „stilisztika"-kritikának elnevezni a módszert, mivel a műfaj önmagában nem a klasszikus retorika forrásaihoz nyúl vissza, hanem szinte teljes egészében irodalmi alapokon nyugszik.[91] Míg a történetkritikát az ablak-hasonlattal lehet a legjobban szemléltetni (Mark Allan Powell), melyen a keresztül az egyén úgy tekint a szövegre, mely ablakot nyit régmúlt korok szövegeire, amelyben „más korról és helyről nyerhet adatokat"[92], addig a tükör-hasonlat az irodalomkritika álláspontját szemlélteti, amikor az olvasó a szöveg tükrébe tekintve önagával találja önmagát szembe, s bármit olvas ki a szövegből, az ebből a szembenézésből fakad.[93] Ugyanez a helyzet a retorikakritikával is, amelyet néhány kutató az „új irodalomkritikának" nevez.

Figyelembe véve a fenti megállapításokat, amelyek értelmében a retorikakritika bizonyos pontokon kapcsolódik a formakritika és az irodalomkritika műfajához, más pontokon pedig elhatárolódik attól, szükséges megállapítanunk azt is, hogy ezt a módszertani meghatározás esetében is figyelembe kell venni. Vannak a retorikakritikai exegézisnek bizonyos módszertani elemei és exegetikai lépései, melyek közösek más módszerekkel, bizonyos elemek elmaradnak, bizonyos elemekkel pedig kibővül a retorikakritika módszere. Hauser megállapítja a módszertani kérdések tárgyalásakor, hogy először a körülhatárolást és a szerkezeti elemzést kell elvégezni, elsősorban a szövegben meglévő szövegkohéziós irodalmi eszközök segítségével. Mindazonáltal együtt jár a retorikakritika felismeréseivel, hogy egy szövegen belül léteznek kisebb és nagyobb szövegegységek, azonban a retorikakritikai

[89] Ld. még Literáty megállapítását, amely szerint a formakritika a hasonlóságokból indul ki, míg a retorika minden esetben az egyedire tekint. Literáty Zoltán: *i. m.* 142.
[90] Uo. 142.
[91] Court, John M.: *Reading the New Testament.* Routledge, London–New York 1997, 79.
[92] Literáty Zoltán: *i. m.* 142., ahol Powell, Mark Alan: *What is Narrative Criticism?* Fortress Press, Minneapolis 1990, 8-at idézi.
[93] Koppándi Bontond azi jegyzi meg, hogy ilyenkor a szöveg nemcsak új megvilágításba kerül számunka, hanem mi is szereplői leszünk a szövegnek, ugyanis belépünk a szöveg világába. Koppándi Botond Péter: Pál apostol athéni beszédének retorikai-kritikai vizsgálata. In: *Keresztény Magvető* 119. (2013/2), (179–199), 183.

vizsgálat nem tételesíti, hogy a legkisebb szövegegység elemzése kötelező érvényű lenne, csupán azt feltételezi, hogy az elemzett szöveg minden esetben összefüggő, megvannak a maga kapcsolóelemei, és amennyiben egy nagyobb szövegen belül kisebb összefüggő egységek is azonosíthatók, ezekkel és ezek kohéziós erejével is számolni kell.[94] Literáty emellett azt vallja, hogy stilisztikai és formai meghatározások során tudunk foglalkozni a szöveggel, és így rávilágítani arra, hogy hogyan változik a szöveg értelmezése.[95] Módszertani szempontból ugyanakkor fontos meghatározni azt is, hogy milyen szinten foglalkozunk a szöveggel. Watson a retorikakritikán belül két szintet különböztet meg, a *diakronikus* illetve a *szünkronikus* szintet, ahol az első saját történeti kontextusán belül vizsgálja a szöveg formáját, összevetve azt korának egyéb szövegtanúival, míg az utóbbi esetében a szöveg érvelésének menetét vizsgálja oly módon, hogy a meggyőzésnek az általános és egyetemes szintjeire fókuszál.[96] Ószövetségi esetekben nem beszélhetünk a kor klasszikus retorikájáról, azonban az ószövetségkutatás is felfigyelt a régészeti leletek értelmében az ószövetségi és más közel-keleti szövegek közötti formai és tartalmi hasonlóságokra.

A módszertani lépések leírásában Wilhelm Wuellner ad eligazítást, aki George A. Kennedy retorikai ötlépcsős modelljét ülteti át a biblia szövegek szinkronikus retorikakritikai elemzési módszerének megalkotása céljából, és a következő elemeket különbözteti meg:[97]

1. *A retorikai egység meghatározása*: a retorikai egység minden esetben egy meggyőző vagy meggyőző érveket felsorakoztató beszédegység kell legyen; különböző műfajok alapvetően ebbe a kategóriába sorolandók (pl. példázatok, szentenciák, metaforák, himnuszok, parancsolatok stb.), ezek kombinációja pedig nagyobb retorikai egységeket alkot.
2. *A retorikai helyzet meghatározása*: annak a helyzetnek a meghatározása, amely a retorikai megnyilvánulást követeli, a leglényegesebb a módszertani lépések közül, Wuellner meghatározása értelmében; a cél meghatározása a premisszák vizsgálatából vezethető lesz, és nem a szöveg hátteréből, a *Sitz im Leben* itt háttérbe szorul.

[94] Hauser Alan J.: *i. m.* 9–10. Ezek az alegységek általában olyan módon kapcsolódnak egybe, hogy megadják a szöveg belső dinamikáját és ritmusát, és a szöveg retorikai tetőpontja felé terelik az olvasó figyelmét. Hauser narratív és költői szövegek példájának hosszú sorával tárgyalja a fokozás különböző megjelenéseit az Ószövetségben. Részletesebben ld. uo.: 10–13.

[95] Literáty Zoltán: *i. m.* 144.

[96] Watson elméletét Literáty foglalja össze, ld. Literáty Zoltán: *i. m.* 144.

[97] Wuellner módszerének részletes ismertetéséhez ld. Wuellner, Wilhelm: Where Is Rhetorical Criticism Taking Us? In: *Catholic Biblical Quarterly* 49 (1987), (448–463) 455–458. Vö. még Literáty Zoltán: *i. m.* 144., ahol Kennedy George A.: *New Testament Interpretation through Rhetorical Criticism*. University of North Carolina, Chapel Hill, NC 1984, 33–38-ra hivatkozik.

3. *A retorikai beállítottság és elrendezés meghatározása*: ez a módszertani lépés a szövegben megjelenő gondolatvezetés tulajdonképpeni vizsgálatát feltételezi; itt teszünk különbséget a szöveg irodalmi és retorikai struktúrája között, amikor a retorika, az oralitás, illetve az írásbeliség hármasának szempontjából vizsgáljuk a szöveget.
4. *A retorikai technikák és stílusok meghatározása*: az elemzés ezen pontja egyrészt az adott stílus kulturális eredetének és hagyományának meghatározását tűzi ki célul, másrészt a felhasznált retorikai eszközök és technikák funkciójának és hatásának a vizsgálatát.
5. *A retorikaikritika meghatározása, mint szinkronikus egység*: a módszertani lépések teljesítését követően, egyfajta utólagos ellenőrzésként, amikor be kell bizonyosodnia, hogy az elemzett részek egésze jelentősebb és nagyobb, mint a részek egyenként vizsgálva.

2.3.2. A zsoltárok, mint a biblioterápia alkalmas eszközei

Terápiás hatású szövegek után keresgélve a bibliai szövegek gazdag tárházában az embernek ösztönösen a költői szövegekre terelődik a figyelme, ezen belül az ószövetségi zsoltárirodalom egyes darabjai keltik fel leginkább a terápiás szövegek után kutató facilitátor érdeklődését. A Zsoltárok könyve az elsők között van, amelyről feltételezték gazdag lélektani ábrázolásai, művészi stílusa, és sok esetben személyes hangvétele alapján, hogy kezdettől terápiás célzattal is hasznosított szövegek voltak.[98] Ezen felül talán ebben a szövegcsoportban rajzolódik ki legerőteljesebben az „irodalmi" jelleg, a szövegek költői jellege magukért beszél, kerüljön egy-egy zsoltárszöveg akár egy laikus bibliaolvasó kezébe, akár egy hebraista vizsgálódó szeme elé.[99] A zsoltárok szövege tehát több szempontból is alkalmasnak bizonyul arra, hogy az irodalomterápia eszközévé váljon a módszer hasznosítása által, amikor a bibliai szöveg *nem textusként* áll az igehirdetést hallgató gyülekezeti tag és csoport előtt, hanem egy bibliaóra keretén belül feldogozott szövegként.

A fenti, retorikakritikáról szóló részből levonhatjuk a következtetést, hogy ezen exegetikai módszer segíthet úgy feldolgozni egy adott szöveget, hogy annak dinamikája és

[98] Spieckerman, Hermann: *Psalmen. Band 1: Psalm 1–49.* Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 2023, 36.
[99] Alter, Robert: *A Biblia versművészete*. Ford. Máthé-Farkas Zoltán. Exit Kiadó, Kolozsvár 2013, 129. Alter arra is keresi a választ, hogy a bibliai zsoltárszövegek értelmezésénél erőteljes művészi öntudattal megszerkesztett szövegekről kell-e beszélnünk, vagy pedig a „szív költészeteként" olyan szövegekről, amelyekben a gondolatok áramlása szabad utat talál. Végkövetkeztetése afelé mutat, hogy a zsoltárszövegek viszonylag szilárd kerete nem szab határt a gondolatok szabad áramlásának, sőt, olyan alapkeretet biztosít a szabad gondolatáramlásnak, amelyet a tehetséges költők és írók művészi szabadságukból adódóan bármikor felülírhattak. Uo. 129–130.

mondanivalója a szövegegész fényében kristályosodjon ki. A zsoltárok esetében a szövegegész mint költői alkotás áll előttünk, amelynek sajátos mondanivalója éppen abban a szöveg mögött meghúzódó célszerűségben gyökerezik, mely a retorikakritikai vizsgálódás tárgya. Azonban a zsoltárkutatás egyik legégetőbb kérdése mind a mai napig az marad, hogy a zsoltárok milyen környezetben, közegben és élethelyzetben írt és hasznosított szövegek voltak. Az alábbiakban a zsoltárkutatás legjelentősebb eredményeinek fényében vizsgálom a zsoltárszövegek biblioterápiás alkalmasságát és alkalmazhatóságát.

A zsoltárok könyvének gazdag kutatástörténetét vizsgálva megállapíthatjuk, hogy máig nem született konszenzus afelől, hogy hogyan és mi célból keletkezett egy ilyen jelentős költői szövegekből építkező gyűjtemény. Vannak, akik a zsoltárokat a fogság utáni megtört közösség imakönyvének tekintették, amely az egyéni kegyesség és a közösségi alkalmak kötött szövegeit rögzíti. Mások, akik jóval későbbi datálással számolnak, a második templomban és a zsinagógai közösségek istentiszteleti alkalmain hasznosított átfogó énekeskönyvként tarják számon a gyűjteményt. Ismét mások úgy vélik, hogy csak kisebb szövegcsoportokat használtak liturgikus-kultikus célokból.[100] Azonban Hermann Gunkel korszakalkotó munkássága új megvilágításba helyezi a Zsoltárokat.[101] Gunkel a zsoltárok valódi értékét az egyéni imaformákban kereste, és nem az átfogó kultikus rendszerekben. A zsoltárokat egyéni imaformákkal konvergáló rituális szövegeknek tekintette, amelyek valódi értéke abban a spirituális tartalomban rejlik, melynek központja a kultuszi használaton túl az egyéni kegyesség.[102] Gunkelt ezen túlmenően a formatörténeti kutatás atyjaként is szoktak emlegetni, hiszen ő volt az, aki a zsoltárokat műfaji kategóriákba sorolta, és meghatározta azokat a feltételeket, melyek alapján önálló műfajról beszélhetünk egy-egy zsoltár esetében, a meglévő zsoltárokműfajok hátterében pedig egy közös életben betöltött szerepet is feltételezett, megalkotva a „Sitz im Leben" fogalmát ennek az életben betöltött szerepnek a megnevezésére.[103] Gunkel műfajra és formára vonatkozó megállapításait ezt követően átvették, egyes kutatóknál előtérbe került a zsoltárok kultuszi szerepe (pl. Sigmund Mowinckel, Artur Weisre), mások az egyéni kegyesség erőteljes jelenlétét hangsúlyozták a zsoltárok egyes műfajainak a hátterében (pl. Claus Westermann, Erhard S. Gerstenberger). Azonban az

[100] A zsoltárok könyvének keletkezéséről szóló összefoglalóhoz ld. Rózsa Huba: *Bevezetés az Ószövetség könyveibe.* Szent István Társulat, Budapest 2016, 640–643.
[101] Hermann Gunkel legjelentősebb munkái A zsoltárok könyvéről: *Die Psalmen übersetzt und erklärt.* Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1926; *Einleitung in die Psalmen. Die Gattungen der religiösen Lyrik Israels.* Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1933.
[102] Spieckerman, Hermann: *i. m.* 37–38.
[103] Rózsa Huba: *i. m.* 646. Spieckerman, Hermann: *i. m.* 36.

bizonyossá vált, hogy a zsoltárok önálló irodalmi alkotásokként is vizsgálhatók és az egyéni kegyesség éppúgy teret kap a zsoltárok hangjában, mint a közösségi-kultikus használat magasztossága. A műfajok listáján pedig helyet kapott az *egyéni panaszénekek* műfaja is, mely formájának és tartalmának köszönhetően rendkívül hatékony eszköznek bizonyulhat a biblioterapeuta eszköztárában, amikor az olyan költői szövegek után kutakodik, mely az emberi lélek mélységeit körbejárva az emberi lélek mélységéhez szól.

Gunkel a műfajhoz tartozó zsoltárokat egyszerűen „die geistliche Lieder" névvel illette, olyan zsoltárokat jelölve ezzel, melyek az egyéni áhítat kifejezésére szolgáltak, s melyeket ő maga vallásilag a zsoltárkönyv tetőpontjának tekintett.[104] Az 1970-es évek zsoltárkutatásában a kutatás újabb irányokat vett, mondhatni fragmentálódott, és Gunkel egyéni áhítatra keletkezett zsoltárokról való megfigyelései nyomán kialakult az ún. poetologikus elemzés, mely a zsoltárokat mind individuális műalkotásokat kezeli, s mely a költői ill. művészi szövegek elemzésekor használt módszertani elemekre helyezi a hangsúlyt. Ennélfogva tulajdonképpen összekapcsolhatjuk a zsoltárelemzések ezen módszerét az átfogóbb elnevezéssel, azaz a retorikakritika műfajával.[105]

Az egyéni hála- és panaszzsoltárok mélyreható kutatásának korszakát Westermann nyitotta meg *Lob und Klage in den Psalmen* című munkájával, melyben az egyéni panaszénekek meghatározásánál megállapítja, hogy alapvetően háromszereplős zsoltárok tartoznak ebbe a csoportba, melyek mindegyikében megjelenik Isten, a mindenkori „Te", akihez az imádság szól, az „imádkozó-én", és az ellenség vagy ellenséges csoport, akik rend szerint az imádkozó-én rosszakarói.[106] A triadikus szerkezetű szereplőrendszeren túl az egyéni panaszénekek, amint elnevezésük is sejteti, az egyéni kegyesség azon mozzanatát ragadják meg, amikor az individuum Istenhez fordul panaszával, és tőle várja a szabadítást.[107] Spieckermann pontosítja a műfaj meghatározását rávilágítva arra a tényre, hogy az egyén nem alapvető szükséghelyzetei rajzolódnak ki a zsoltárok panaszában, hanem olyan helyzetek, melyek az egyén *egzisztenciáját veszélyeztetik*, ahol az imádság szükségből és Isten segítsége iránti vágyból születik.[108] Éppen

[104] Rózsa Huba: *i. m.* 646–647.
[105] Rózsa Huba: *i. m.* 649–650. Itt szükséges megemlíteni, hogy míg korábbi zsoltárkutatásban az egyes zsoltárokra összpontosult a figyelem, addig a kortárs zsoltárkutatás figyelme a zsoltárkompozíciókra, illetve a zsoltárok könyvének egészére mint átgondoltan szerkesztett gyűjteményre tevődött át. Uo. 650. Viszont a pszaltérium-exegézis nem célravezető a különálló zsoltárszövegek biblioterápiás tevékenységre való előkészítésénél, s így, noha számolok a kutatás újabb eredményeivel, nem tartom hasznosíthatónak azokat specifikus kutatási témám területén.
[106] Westermann, Claus: *Lob und Klage in den Psalmen*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1983, 139.
[107] Rózsa Huba: *i. m.* 653.
[108] Spieckermann szerint a zsoltárszövegek minden esetben olyan vészhelyzetről tanúskodnak, amelyben az egyén fokozottan megtapasztalja Istentől való elszakítottságát. A vészhelyzetet tehát az Istentől elszenvedett távolság helyzetének tekinthetjük. Spieckerman, Hermann: *i. m.* 50–51.

ez a központi egzisztenciális kérdés teszi személyessé ezeket a szövegeket, a zsoltárokat nagyfokú változatosság jellemzi, alapvetően azért, mert egyéni imákról van szó.[109] Ez a nagyfokú személyesség eredményezi azt is, hogy az egyéni panaszénekek esetében nem beszélhetünk kötött formáról, csupán a zsoltárok íve utal egyfajta konvencióra a forma tekintetében. Általában ezek a zsoltárok invokációval indítanak, a végén pedig Isten dicsérete és/vagy Istennek tett fogadalom áll.[110] Az egyéni panaszzsoltárok jellemzői közé sorolja Westermann továbbá az Isten vádolásának háttérbe szorulását a közösségi panaszzsoltárokkal szemben (vö. pl. az 5. zsoltár „miért...?" kérdésével), ezekre a zsoltárokra jellemzőbb, hogy az imádkozó-én visszariad a *miért* puszta kérdésétől, és sokkal hangsúlyosabbá válik a *bizalom megvallása*.[111] Ha meg is jelenik az Isten felé irányuló vád, panasz, sérelem kifejezése, az negatív kérdés formájában történik, melyeket olyan igékkel képezenek, amik alapvetően a vád tartalmát hordozzák magukon (pl. *elrejteni, elhagyni, távol lenni*, stb.). Az imádkozó-én panasza tehát sosem Isten felé irányul, és nem is minden esetben az ellenség fenyegető jelenléte a forrása ennek, mely a közösségi panaszénekek erőteljes jellemzője.[112]

Vizsgálva a Zsoltárok könyvének és azon belül az egyéni panaszénekek műfajához tartozó zsoltárszövegek kutatástörténetét, megállapíthatjuk, hogy azok a sajátosságok, melyek ezekben a szövegekben jelentkeznek, több okot is adnak arra, hogy első körben ezekhez a szövegekhez nyúljunk, ha a Biblia „könyvtárában" terápiás jellegű szövegek után kutakodunk. A szövegek nagyfokú személyességről tanúskodnak, egyéni élethelyzetek bemutatása kerül a figyelem középpontjába, formájukat tekintve pedig költői szövegek, melyek egy adott lazább keret között a művészi önkifejezés szabadságával születtek. Az *érvelés* erőteljesen jelen van ezekben a szövegekben, hiszen a szorult helyzet leírása mindig premisszák formájában jelentkezik a zsoltárszövegekben. Ez a megállapítás érvként szolgálhat abban a kérdésben is, hogy alkalmas-e egy zsoltárszöveg a retorikakritikai elemzésnek való alávetésre – a válasz egyértelműen afelé mutat, hogy igen. Kísérleti kutatásom előkészítéseképp a retorikakritika eszközével vizsgálom azt a szöveget, melyek a bibliaórás csoporttal feldolgozunk, a 143. zsoltárt.

---

[109] Uo. 53.

[110] Rózsa Huba: *i. m*. 51. Rózsa Huba egy részletesebb formát vél azonosíthatónak hármas tagolással, amelynek elemei a következők: 1. bevezetés (Isten megszólítása/hosszabb imádság); 2. a téma kibontása (zsoltáríró állapotának bemutatása); 3. befejezés (Istenbe vetett bizalom és meggyőződés kifejezése). Ld. uo: *i. m.* 653–654. A forma tulajdonképpen egy további elemet tartalmaz: a zsoltáríró helyzetének bemutatását. A zsoltárok vizsgálata során azonban szembetűnő, hogy a formai elemek nem minden esetben körülhatárolhatóak, és így sokkal helyesebb Spieckermann leegyszerűsített modellje, amely csupán egy ívet ad a zsoltárszövegeknek, s amelyet szinte kivétel nélkül megtalálhatunk az egyéni panaszzsoltárokban.

[111] Westermann, Claus: *i. m.* 139.

[112] Uo. 142–143.

2.3.3. A 143. zsoltár retorikakritikai exegézise

Ha a panaszzsoltárokat felsorakoztató listákra tekintünk, minden felsorolás végén ott áll a 143. zsoltár.[113] Az egyéni panaszénekek jelentős része az első és második dávidi zsoltárkompozícióban található (3–41 ill. 51–72), hiszen a zsoltárok egybeszerkesztése során a dávidi szerzőség a szenvedő egyéni hangnak egyfajta legitimizálását szolgálhatta, éppen ezért nem meglepő, hogy az utolsó dávidi zsoltárcsoportban is helyet kapott három ilyen egyéni panaszének (140–143).[114] A 140–143 zsoltárok sorban az utolsó, ötödik Dávid-zsoltár csoport magvát képezi, melyet mindegy keretbe foglal a 138. és 145. zsoltár inklúziója, melyek tematikus elemek szintjén kapcsolódnak egymáshoz, illetve a két utólagosan beillesztett, nehezen besorolható zsoltárköltemény (139 és 144).[115] A zsoltár témáját Frank-Lothar Hossfeld a következőképp határozza meg: „Az imádkozó személy panasza saját emberi elégtelensége és a halál közelsége miatt az egyetlen igaz Isten előtt, aki rendet teremt."[116] A témában megjelölt *elégtelenségre* nem csak a modernkori kommentárírók figyeltek fel. A 143. zsoltár a hét bűnbánati zsoltár egyike, melyeket Cassiodorus (480–575) *Expositio Psalmorum* című művében különített el, s melyet a katolikus hagyomány úgy tart számon, mint amelyeknek recitálása képes aktívan helyreállítani az Istennel való helyes kapcsolatot, bűnbánati jellegéből adódóan.[117]

Az egyéni panaszzsoltárok jellemzői már a szöveg első olvasás során szembetűnők, ami ez eloszlat minden kérdést a szöveg műfaji hovatartozásával kapcsolatban. Ennek ellenére az alábbiakban Wilhlem Wuellner retorikakritikai módszerét alapul véve elemzem a szöveget, vizsgálva a szöveg egységét, retorikai felépítését, az érvelés premisszáit, és a legjelentősebb motívumokat, melyek a szövegegész menetét meghatározzák.

1. **A retorikai egység meghatározása**:

Amint Wuellner megállapítja, a különböző műfajok általában egy önálló retorikai egységet képeznek. Amennyiben a 143. zsoltár megfelel a műfaji konvencióknak, úgy erről a

[113] Az általam felhasznált irodalomban a következő könyvekben találtam ilyen listákra: Rózsa Huba: *i. m.* 652.; Spieckerman, Hermann: *i. m.* 50.; Westermann, Claus: *i. m.* 139.
[114] Spieckerman, Hermann: *i. m.* 50. Itt Spieckermann azt jegyzi meg, hogy a dávidi zsoltárgyűjtemények tekinthetők a legrégebbi zsoltárkompozícióknak, azonban ezek is alakultak és bővültek az évszázadok során.
[115] Hossfeld, Frank-Lothar – Zenger, Erich: *Psalmen. 101–150*. Herders Theologischer Kommentar zum Alten Testament. Herder, Freiburg 2008, 701.
[116] Uo. 702.
[117] Shuterland, Annie: Performing the Penitential Psalms in the Middle Ages. In: Gragnolati, Manuele – Suerbaum, Almut (eds.): *Aspects of the Performative in Medieval Culture.* De Gruyter, New York 2010, (15–28) 19–20.

szövegről sem vélekedhetünk másképp, különösen, ha szem előtt tartjuk, hogy a Zsoltár könyve különálló szövegeinek nagy részét áthagyományozásuk során önálló kompozíciónak tekintették. Hossfeld fent vázolt pszaltérium-exegézise bizonyítja, hogy a zsoltárszöveg egy nagyobb szövegkompozíció része, de a nagyobb *kompozíció* épp azt jelzi, hogy önálló szövegek egymás mellé helyezéséről beszélünk.

Az egyéni panaszénekek műfaji konvenciói közül számos elemet felfedezhetünk szövegünkben. Westermann meghatározása alapján a három-személyes struktúra igazolható. Az *imádkozó-én* egyes szám első személyben, személyes hangon intézi panaszát *Istenhez*. A יהוה név négyszer fordul elő a zsoltárban, először az 1. versben, mintegy jelölve az elhangzó ima/beszédegység címzettjét, majd a 7., 9., ill. 11. versekben. A harmadik szereplő, az *ellenség* (אֹיֵב) nem marad ki a zsoltárból, és mondhatni „hagyományos" szerepében tűnik fel, mint az imádkozó-én egzisztenciáját veszélyeztető tényező, aki miatt Istenhez fordul imájával.[118] A triadikus szereplőrendszeren és a motivikus kapcsolódásokon túl az igazolja a műfaji hovatartozást és a szöveg egységességét, hogy a szöveg megfelel a műfaji konvencióknak, hiszen a zsoltár a panasz hangján indít Isten megszólításával (ld. 2. vers bűnvalló jellegét, ill. az ellenség fenyegető jelenlétét a 3. versben rögtön a címzés után), és az Istenbe vetett bizalom megvallásával zárul, ahol már többé nincs helye a panasznak (ld. a 11–12. versek szentenciáit). A szöveg részletesebb formai elemzését az exegetikai elemzés 3. pontjában tárgyalom, azonban már itt fontos megjegyeznünk, hogy a szöveg dinamikai íve egységes, és megfelel az egyéni panaszzsoltárok műfaji konvencióinak, mely önmagában a szöveg önállóságáról tanúskodik.

2. A retorikai helyzet meghatározása:

A retorikakritikai elemzés során a *Sitz im Leben* háttérbe szorul, a szöveg életben elfoglalt helye másodlagossá és az értelmezésben jelentéktelenné válik, hiszen a retorikai helyzet az imádkozó-én szövegben kirajzolódó helyzetére vonatkozik. Arra a helyzetre, mely a háttérinformációk nélkül is ott áll a szöveget olvasó személyek előtt a szöveg sorai mögött, s mely helyzethez tulajdonképpen a biblioterápiás alkalmak résztvevői is kapcsolódni tudnak. A 143. zsoltárban előttünk álló imádkozó-én helyzetét a szöveg kettős vonatkozásban tárgyalja: úgy kiált az Úrhoz, mint aki tudatában van *bűnös voltának* az igaz Istennel szemben, illetve úgy

[118] Claus Westermann az ellenségekről szóló rövid gondolatfuttatásában tér ki arra, hogy a motívumot nem kezelhetjük elszigetelten, ugyanis az ellenségek kapcsolatban állnak az imádkozó énnel, akinek panasza csupán részint kapcsolódik az ellenségek meglétéhez és kilétéhez. Azon kérdés előtt, hogy kik az ellenségek, ott kell állnia annak a kérdésnek, hogy mi van az ellenségek vádjában. Az exegézis során arra arra is rá kell kérdezni, hogy milyen kapcsolatban áll az ellenség az imádkozó én panaszával, illetve hogy miként mutatja be őket az Istenhez intézett panasz. Westermann, Claus: *i. m.* 144.

szólítja meg őt, mint aki *egzisztenciális kiszolgáltatottságában* csak ennek az igaz Istennek a szabadításában bízhat.

A szöveg felütésében az imádkozó-én *Istennel szemben határozza meg saját helyzetét*, mintegy hangsúlyozva a távolságbeli kontrasztot, mely közte és a megszólított között kirajzolódik. Az imádkozó-én helyzetét Isten helyzetéből érthetjük meg teljes valójában. Az 1. versben két kifejezést használ JHVH bemutatására. A kezdeti felkiáltásban az imádkozó-én az אֱמוּנָה és צְדָקָה szavakkal utal JHVH *hűségére*. Hans Joachim Kraus stilisztikai ismétlésnek véli a két kifejezés használatát, mivel mindkettőt JHVH hűségére vonatkoztatva értelmezi.[119] Hossfled ezzel szemben a szavaknak egy más jelentésével számol az adott kontextusban, mégpedig egy ellentétes viszonyt feltételezve a fogalmak között a *rendíthetetlen hűség* és az *ítélő igazságosság* értelmében. Érvként szolgál Hossfeld értelmezése mellett, hogy a 2. vers folytatja Isten igazságosságának tárgyalását, azonban itt már az igazságosság büntető aspektusa kerül előtérbe.[120] Isten irgalma és igazságossága egyforma súllyal van jelen a szövegben, a kifejezések tulajdonképpen egyenrangú pozícióban állnak, az imádkozó-én pedig ehhez az igazságszolgáltató instanciához menekül szorult helyzetében, tudatában annak, hogy ő nem méltó megállni önerőből az igazságos Isten színe előtt. Az élő személy (חַי, ld. még Gen 2,7) a teremtett emberre utal, annak ontikus gyengeségére, mellyel részint a Teremtőt is felelősségre vonja (ld. 2. v.). A JHWH-hoz fűződő szolgai kapcsolat különlegessé teszi ezt az egyént és lehetővé teszi, hogy szolgai mivoltában fogalmazza meg szükségleteit.[121]

A szolgai mivoltban megszólaló imádkozó én *aktuális helyzetével* indokolja segélykiáltását. Jelentős veszélyforrásként van feltüntetve, az *ellenség*, mibenlétét homály fedi, nem születik fölötte erkölcsi ítélet, hiszen a leírás mentes mindenféle etikai vagy vallási minősítéstől.[122] Az ellenség *üldöz, összetör, sötétségbe taszít* (ld. 3. vers) - ez utóbbinál pedig az isteni szentségtől való távolság gondolata elevenedik meg. Az ellenség Gerstenberger értelmezésében egy olyan ellenséges erőknek a projekciója, amely Istentől szakítja el a hívő embert.[123] Az ellenség először egyes számban jelenik meg, amely nem egy személyre utal, hanem kollektívát jelöl, de vonatkozhat elvont értelemben a gonoszság, viszály, földi életben uralkodó káosz erőire, amelyek végső pusztulását csakis JHVH-tól várhatja az imádkozó-én.[124] Az ellenség fenyegető jelenléte a lelki elnyomottság és a halálközeli élmények képzetével

[119] Kraus, Hans Joachim: *Psalms 60–150. A Commentary.* Augsburg Fortress, Augsburg 1989, 536.
[120] Hossfeld, Frank-Lothar – Zenger, Erich: *i. m.* 765.
[121] Uo. 766.
[122] Hossfeld, Frank-Lothar – Zenger, Erich: *i. m.* 766.
[123] Gerstenberger, Erhard S.: *Psalms (Part 2) and Lamentations*. The Forms of the Old Testament Literature, Vol. XV. William B. Eerdmans, Michigan 2001, 422–423.
[124] Hossfeld, Frank-Lothar – Zenger, Erich: *i. m.* 771.

társul.[125] A szív és a lélek (4. v) mint minden racionális és érzelmi impulzus helye, a belső sebzettség képe van jelen a zsoltárban.[126]

Az imádkozó-én helyzetéről még egy dolog kiderül a zsoltár szövegből – nem csak szabadításra szorul, hanem *isteni vezetésre* is. Hossfeld a bűnre való fogékonyság tudatával indokolja a vezetés kérését, hiszen a korábbi versek fényében az imádkozó-én tudatában van saját „igaz-ságtalanságával".[127] Kraus felveti, hogy a Tóra útmutatása implicit módon benne van a szövegben, a és az imádkozó ezen a ponton törvény tanítását várja tulajdonképpen.[128] A szigorú törvény útján való vezetés kérése azonban oldódik a 10. versben, ahol összekapcsolódik az isteni szellem szabadító és vezető gondolata a konkrét szabadítás útjával (vö. Neh 9,20).[129] A Lélek, mely teofánia formájában jelent meg a kivonuláskor, ugyanúgy utat mutat az imádkozó egyén számára is.

Az imádkozó-én helyzete a zsoltárszöveg alapján tehát három alaphelyzetben ragadható meg: a bűnbánó-én, a szenvedő-én, és az útkereső-én állapotában.

3. A retorikai beállítottság és elrendezés meghatározása:

Ennél a lépésnél Wuellner modellje értelmében szükséges különbséget tenni a szöveg irodalmi és retorikai struktúrája között. A zsoltárszövegünk esetében a szöveg formai szempontok alapján történő tagolása nagyjából egységes a kommentárirodalom fényében. A zsoltár soraiban a következő struktúra rajzolódik ki:

1–2: Bevezető könyörgés és bűnvallás

3–4: Panasz az ellenségek üldözése okán, és a veszélyhelyzet bemutatása

5: Visszatekintés JHVH tetteire

6: Az imádkozó-én helyzetének bemutatása[130]

---

[125] Uo. 767. ld. még Kraus, Hans Joachim: *i. m.* 537. Karus a szöveg motívumanyagában implicit módon véli felfedezni a halál képeit és kézpetét, többek között pl. a בְּמַחֲשַׁכִּים kifejezésben, amelyet a börtön képével kapcsol össze mint esetleges alternatívát, s amelyet az ókori világban a halál szférájához kapcsoltak. Valószínűbbnek tartom, hogy a kifejezés itt csupán halálközeli állapotra utal, és a kilátástalanság helyzetét érzékelteti.

[126] Hossfeld, Frank-Lothar – Zenger, Erich: *i. m.* 767. Ld. még Kraus, Hans Joachim: *i. m.* 537. Itt a zsoltáros valószínűleg a korábbi érzelmi terhek okozta kimerültség és kétségbeesettség állapotáról számol be.

[127] Hossfeld, Frank-Lothar – Zenger, Erich: *i. m.* 768.

[128] Kraus, Hans Joachim: *i. m.* 537.

[129] Hossfeld, Frank-Lothar – Zenger, Erich: *i. m.* 769.

[130] Gerstenberger összekapcsolja az 5–6. verseket, és a múltba tekintést az imádság helyzetének bemutatásához kapcsolja (Gerstenberger, Erhard S.: *i. m.* 421.). Kraus a 3–6. verseket kapcsolja össze a panasz címszava alatt (Kraus, Hans Joachim: *i. m.* 537.).

7(–9 + 10–12): Sürgető könyörgés[131]

7–9: Könyörgéses vezetésért és az ellenség pusztulásáért (7–8 + 9)

10–12: Könyörgés vetezésért és az ellenség pusztulásáért (10–11 + 12)

A szöveg formai elemzése egy meglepően szimmetrikus szerkezetet mutat, mely alátámasztja, hogy egy jól szerkesztett *poétikai* alkotásról beszélhetünk.[132] Azonban, ha a szöveget retorikai szempontból vizsgáljuk, el kell tekintenünk a szöveg szimmetrikus szerkezetétől, és figyelmünket a szöveg dinamikai ívére kell fordítanunk. A szöveg bevezetője a bűnvalló-én helyzetének bemutatásával indít, aki jelenbeli panaszával fordul Istenhez, bűnvalló szolgai alázattal és az üldözöttség tapasztalatával (*1–4 versek*). A retorikai váltás az *5. versben* érzékelhető, amikor a visszaemlékezés változást hoz az imádkozó egyén magatartásában: kapcsolatfelvételre kész az a személy, aki önmagában állt, a statikus állapotot felváltja a kezek kinyújtása.[133] A *7. verstől* mintha új erőt nyert volna az imádkozó-én, és újabb kérések sorozatát fogalmazza meg, azok mindegyikét alátámasztva személyes hitvallásával, várva az Úr vezetésére és szabadítására. A 10. verstől újabb perspektívaváltásra figyelhetünk fel, amikor az imádkozó-én a jövőbe tekint, és a jövőre vonatkozóan kéri Isten vezetését és megtartó, szabadító jelenléte, az ellenség pusztulásának perspektívájával.[134]

A szöveg tartalmi-formai illetve retorikai szerkezete tehát eltérő. A biblioterápiás foglalkozás során ez utóbbi kerül előtérbe, melyet így vázolhatunk:

1–4: Az imádkozó-én *jelenbeli* könyörgése

5–6: *Múltba* tekintés és az imádkozó-én helyzetének megváltozása

7–10a: Az imádkozó-én intenzív, sürgető kérései, melyek nem tűrnek halasztást

10b–12: Az imádkozó-én *jövőre* vonatkozó kérései és hitvallása

---

[131] A zsoltár második részének tagolása felől eltérő véleményeket olvashatunk: Kraus könyörgések hosszú sorának tekinti a 7–12. verseket (Kraus, Hans Joachim: *i. m.* 537–538.); Erhard S. Gerstenberger a 12. verset különíti el záróversként (Gerstenberger, Erhard S.: *i. m.* 421.); Hossfeld pedig a 10b és a 10c sorok közé helyezi a törést, mivel itt perspektívaváltást vél felfedezni a szövegben (Hossfeld, Frank-Lothar – Zenger, Erich: *i. m.* 765.). Én Allen felosztását vettem át, aki a formai szempontok és a szimmetrikusan tagolható kérések alapján tagolja a szöveget, és a 7–9-es, illetve 10–12-es felosztás mellett érvel. Ld. Allen, Leslie C.: *Psalms 101–150*. Word Biblical Commentary. Word Books, Waco 1983, 282.

[132] Gerstenberger arra következtet az első öt vers tematikai váltásaiból, hogy arra az utólagos redakciós átdolgozás eredményeként kell erre tekintenünk, és hogy semmiféle költői szándékot nem kell feltételeznünk a sorok mögött (Gerstenberger, Erhard S.: *i. m.* 421–422.). Ezekre reflektálva úgy gondolom, hogy a prózai glosszákra utólagos módosításként tekinthetünk, azonban a retorikakritika kérdése sokkal inkább arra irányul, hogy mit akart a szöveg végső formájának szerkesztője hangsúlyozni a glosszák beillesztése által.

[133] Hossfeld, Frank-Lothar – Zenger, Erich: *i. m.* 768.

[134] Uo. 769–770.

4. A retorikai technikák és stílusok meghatározása:

A panaszzsoltárok személyes jellege a retorikai konvenciókat is bizonyos mértékben háttérbe helyezi. Költői szövegek esetében általánosan elfogadott tény, hogy az írói szabadság felülírja a konvencionális formákat, különösen igaz ez azokra az imaszövegekre, melyek az imádkozó-én helyzetét is személyes hangon tárgyalják. A stílus személyességét és a lelki mélységek feltárását azonban mégis visszakövethetjük a szöveg egyes premisszáiból, melyek az imádság Isten előtti meghallgattatását követelik, hiszen végső soron ez minden imádság célja és lelki alaphelyzete.

Az 1–2 versben, a zsoltár felütésében a könyörgést három erőteljes imperativus nyitja meg (שְׁמַע, הַאֲזִינָה, עֲנֵנִי), amelyek nem csak konvencionális értelemben alkalmasak kezdésnek, hanem a háromszori kérés egyfajta nyomatékosítást is szolgál. A kérések a későbbiekben is ezt a funkciót töltik be a szövegben, és sajátosságuk, hogy a kéréseket a zsoltár második szakaszában hat alkalommal is a bizalom megvallása követi, mely hitvallásos hangnem egyértelműen az érvelés hatékonyságát növeli.[135]

Az érvelés másik jelentős stíluseleme az 5. vers kresztomatikus jellege. Az 5. versben olyan kiasztikusan rendezett kresztomatikus verseket találunk, melyek tulajdonképpen nem az egyénnel végrehajtott jó cselekedeteket foglalják össze, hanem Izrael szabadító Istenének tetteire (*szabadítás eseménye*) és kezei alkotására (*teremtéstörténetre való utalás*).[136] Kraus fogalmazásában az imádkozó-én ezen a ponton retrospektív módon aktualizálja Isten szabadítását.[137]

Végezetül megemlítendő a zsoltár zárása is, mely a szolgai mivolt hangsúlyozásával egyfajta *keretet teremt* a bevezető versekkel (ld. 1–3 szakasza), melyben először alázatos szolgaként áll meg az egy igaz és hű Isten előtt, majd a zsoltár végén szolga mivoltával zárja kéréseit, mint legfőbb érvet a kérés meghallgatása mellett: כִּי אֲנִי עַבְדֶּךָ. Isten szolgájának a szolgai léte a legnagyobb bizonyossága - alázattal kell ezt elfogadni, de tudja, hogy Isten a *munkaadója,* de egyben pártfogója is, aki megteremti és biztosítja a jövőjét.[138]

5. A retorikaikritika meghatározása, mint szinkronikus egység:

[135] Hossfeld, Frank-Lothar – Zenger, Erich: *i. m.* 769.
[136] Uo. 767.
[137] Kraus, Hans Joachim: *i. m.* 537.
[138] Hossfeld, Frank-Lothar – Zenger, Erich: *i. m.* 771.

Hossfeld úgy fogalmazta meg a zsoltár üzenetének egészét, mint az imádkozó-én *udvarlását JHVH*-nak.[139] A szöveg egységességéről ez a dinamika tanúskodik, hiszen az első verstől az utolsóig az az imádkozó individuum áll előttünk, aki kérésével JHVH-hoz fordul, panaszát előtte tárja fel, szorul helyzetét, *jelenbeli* egzisztenciális kitettségét vállalja, és a *múltba* való visszatekintésből erőt merítve bizalommal sürgeti szabadítóját, reményteljesen tekintve a *jövőbeli* szabadításra.

Az exegézis eredményeként megállapíthatjuk, hogy a 143. zsoltár megfelel az egyéni panaszénekek műfaji konvencióinak, egységes szövegként olvashatjuk, melynek központi dinamikája az imádkozó-én Istenhez intézett „udvarlása" határozza meg. Az imádkozó-én alaphelyzete pedig három fogalommal írható le: a bűnbánó-én, a szenvedő-én, és az útkereső-én állapotában. Ez a három állapot fogódzót jelent a bibliaórán elhangzó igemagyarázat rendjén.

3. Egy bibliaterápiás bibliaóra a 143. zsoltár szövegével

Kutatásom elsődleges célja feltárni, hogy alkalmasak-e a biblioterápiás foglalkozások módszerei a gyülekezeti pasztorációra, illetve, hogy alkalmas-e a Szentírás szövege a biblioterápiás foglalkozások alaptriádáján belül az eszközi szerepre. A dolgozat keretei miatt jelen dolgozatban vizsgálódásom a *csoporttevékenységek* gyakorlatára összpontosít, melynek leggyakoribb formája a bibliaóra, amelynek középpontjában a bibliai szöveg áll – amint a tevékenység neve is sejteti –. A bibliaóra műfaján belül is megkülönböztetünk általános gyülekezeti-, nőszövetségi-, ifjúsági-, stb. bibliaórákat. Lehetőségeim szerint egy, a teológiai intézetben rendszeresen találkozó bibliaórás csoporttal végezhettem kvalitatív kutatást, mely alapvetően a szubjektivitást helyezi előtérbe, s mely a biblioterápia szakirodalmának meghatározása szerint egy legitim módszer a kutatás hatásainak vizsgálatára egy meghatározott kísérleti csoport esetében.[140] Az alábbiakban ennek a bibliaórának a módszertanát, menetét, és résztvevők reflexiói alapján felmérhető hatását ismertem.

3.1. A kísérlet előkészítése és a kísérlethez kapcsolódó módszertani megfontolások ismertetése

A bibliaórás csoportban a kísérlet alkalmával facilitátori minőségben vettem részt. Facilitátorként a bibliaóra előkészítésekor a korábban tárgyalt és javasolt Doll szerzőpáros

[139] Uo. 774.
[140] Doll, Beth – Doll, Carol: *i. m.* 139.

facilitátor tevékenységét bemutató elméleti modellje alapján dolgoztam. Az alábbiakban a modell öt pontja mentén ismertetem a bibliaóra előkészítésének mentét.

3.1.1. Felkészülés:

Noha ez a lépés alapvetően nem része a fejlesztő biblioterápiának, amelyet a kísérleti csoporttal végeztem, mégis fontosnak tartok ezen a ponton néhány megjegyzést tenni a kísérleti csoportom bemutatása céljából. A csoport a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet egyik bibliaórás csoportja. A bibliaórás csoportokon való részvétel kötelező az Intézet I–V. évfolyamokhoz tartozó hallgatói számára, azonban a csoportválasztás terén szabadságuk van.[141] A csoportok állandó összetétele általában 12–14 fő, mindegyik csoportot az Intézet egyik oktatója koordinálja és felügyeli. Minden héten más-más hallgató készül egy igei bevezetővel, melyet egy rövid beszélgetés követ az adott igei részről vagy témáról. A kísérleti csoport a 2022/2023-as tanévben hétről hétre találkozott, és minden hallgató *személyes érdeklődés* alapján választhatott egy igerészt, melyet a bibliaórás csoporttal átbeszéltünk.

A kísérleti csoportról a fent leírtak alapján megállapíthatjuk, hogy egy *jól összeszokott csoport*, akiknek alkalmuk nyílt a személyes preferenciák alapján kiválasztott igerészek fényében elmélyülni hitbeli kérdésekben. Én, mint a csoport résztvevője 2022 szeptemberétől, azt tapasztaltam, hogy a csoportban gyakran alakultak ki *személyes hangvételű beszélgetések* egy-egy igehely kapcsán, a csoporttagok alapvetően *nyitottak* egymás megjegyzései és észrevételei irányába, azonban jelentős mértékben *ráhagyatkoznak a csoportvezető oktató, illetve hallgató* irányítására, és *ritkán kezdeményeznek* beszélgetést olyan kérdések mentén, melyeket nem az alkalmat vezető oktató vagy hallgató tesz fel.

A csoport összetétele a korukat tekintve alapvetően *homogén*, 19–23 éves fiatal felnőttekből áll.[142] A kornak megfelelő életesemények az ő életükben is jelentkeznek személyes vallomásaik alapján, pl. önálló döntéshozatal egyre felerősödő felelőssége, hosszú távú párkapcsolatok kialakításának a kérdése, párkeresés és házasságkötés kérdései, önálló és önfenntartó életvitel elérése és kialakítása.[143] A korosztály hitfejlődési sajátosságaira való tekintettel (individuális-reflektív hit) a biblioterápia interaktív módszere különösen hatékony

[141] Ez alól kivételt képeznek az I. évfolyam hallgatói, akiket névsor szerint osztanak el a bibliaórás csoportokban.
[142] Szabó András – Püski Dániel szerzőpáros azt javasolja, hogy a fiatal felnőttek korosztályát (18–30 év) elvi síkon érdemes tagolni, ugyanis a 18–23 éves korra manapság már az jellemzi inkább, hogy egyfajta átmenet a serdülő- és a felnőtt kor között. Ez az úgynevezett "emerging adulthood" szakasza. Szabó András – Püski Dániel: Fiatal felnőttek a gyülekezetben. In: Siba Balázs – Szabóné László Lilla – Pángyánszky Ágnes (szerk.): *Együtt a hit útján*. Kálvin, Budapest 2019, (273–288) 273.
[143] Az életesemények felsorolásához ld. uo. 275. Ezek közül azokat soroltam fel, amelyekben a csoporttagok is érintettek személyes vallomásaik alapján.

lehet abban a tekintetben, hogy a hittapasztalat személyessége és egyedisége kerül az előtérbe a szubjektív megszólalások alkalmával, és az egyéni átélés tapasztalata, mely ennek a korosztálynak sajátos elvárása, fokozottan jelentkezik a biblioterápiás folyamatban.[144] Nemek megoszlása szempontjából 50–50 %-os arányról beszélhetünk a csoportban. Az általam facilitált bibliaórán 7 lány és 7 fiú vett részt.[145][146] A kísérlet szempontjából jelentős megjegyeznünk, hogy a csoportban kizárólag *teológiai hallgatók* vettek rész, akiktől alapvetően nem idegen a bibliai szövegek világa, és előzetes ismeretekkel közeledhettek a szöveghez.

3.1.2. Az anyag kiválasztása:

A kísérleti csoport összetétele és érdeklődési köre szempont volt a bibliai szöveg kiválasztásánál. Az *egyéni panaszzsoltárokban* műfaji sajátosságnak tekintendő, hogy az imádkozó-én személyes hangon szólal meg, ez a személyes hangvétel pedig már önmagában is megteremtette a szöveghez való személyes kapcsolódás lehetőségét. Mivel a korosztály alapvető jellemzője, hogy az intraperszonális folyamatokra fókuszálnak, és hitbeli kérdéseikben az egyedi válaszlehetőségeket kutatják, ezért a választott zsoltár személyes hangneme az első kapcsolódási pont lehetett a szöveghez.

Az egyéni panaszénekek hosszú sorából a szelekció következő pontján a tematikai kapcsolópontokat kerestem a szöveg alapmotívumai és a csoporttagok által korábban felvetett témák között. A csoport idei témái között többször előjött az *Isten általi vezetés és vezetettség kérdése*, illetve a *lelki mélységek „helyes" feldolgozásának* a problematikája. A 143. zsoltár mindkét kérdést tematizálja, előbbit hangsúlyozottan a 8. és 10. versekben, utóbbit pedig a 4., 6., 7. versekben.

3.1.3. Az anyagok bemutatása:

Az szöveg bemutatását két részre osztottam: első körben csupán felolvastam a szöveget[147], ezt követte a biblioterápiás beszélgetés 1. szakasza, majd a beszélgetés második

[144] A korosztályra vonatkozó leírást ld. Szabó András – Püski Dániel: *i. m.* 277–280.
[145] Az általam facilitált bibliaórán egy olyan leány is részt vett, aki nem tartozott a kísérleti csoporthoz. Az intézeten belüli bibliaórás csoportok között szabad az átjárás abban az esetben, ha egy adott oktató hiánya okán elmarad a saját bibliaórás csoport alkalma.
[146] Arleen McCarthy Hynes és Mary Hynes-Berry szerzőpáros megjegyzi, hogy a legideálisabban 6–9 fős csoportokkal lehet dolgozni, azonban nem kizáró jellegű a módszer alkalmazásának tekintetében, ha nagyobb létszámú csoport gyűl össze egy-egy alkalomra. Hynes, Arleen McCarthy – Hynes-Berry, Mary: *i. m.*
[147] Az anyag bemutatásának első lépése a Hynes szerzőpáros javaslatát követte, amely szerint a facilitátor kétszer olvassa fel a szöveget, a két felolvasás között pedig szünetet tart, hogy az felolvasott szövegrész ne csak hallott, hanem valóban meghallott szöveg legyen. Ld. Hynes, Arleen McCarthy – Hynes-Berry, Mary: *i. m.*

felében bemutattam a szöveget (kiemelve a legjelentősebb exegetikai megjegyzéseket), és ezt követte a beszélgetés második, lezáró jellegű szakasza. A felosztást kutatásom céljával indokolom: feltárni, hogy mennyire megfelelő a bibliai szöveg a biblioterápiás folyamatban való alkalmazásra. Ennek vizsgálata céljából arra figyelek, hogy mennyiben térnek el a szöveggel való első találkozáskor született észrevételek és következtetések a szöveg központi fókuszát tekintve a szöveg eredeti üzenetétől, melyet a szöveghez kapcsolódó exegetikai bevezető során ismertettem a résztvevőkkel.[148] Ebből az okból kifolyólag célszerű volt első körben úgy vezetni a beszélgetést, hogy a szövegre adott személyes reakciók kerüljenek előtérbe, majd második körben a szöveg részletesebb ismeretének a fényében folytatni a beszélgetést a szövegről.

A retorikakritikai exegézis fényében eltekintettem a szöveg tagolásától, és a szöveg egészét ismertettem a résztvevőkkel már az első olvasás során. A szöveget ők maguk is követhették nyomtatott formában, amelyen nem tüntettem fel, hogy milyen szöveget olvasunk, és nem tüntettem fel a zsoltár verseinek számozását sem, hogy a résztvevők a szövegre, annak dinamikai ívére tudjanak összpontosítani, a szövegegész retorikáját szem előtt tartva. [149]

3.1.4. A megértés elősegítése:

Facilitátorként a résztvevőket elsősorban kérdéseimmel irányítottam a szöveg megértése felé, majd az exegetikai megjegyzésekkel mélyebb bepillantást nyújtottam számukra a szöveg világába. Az alkalmat egy bemelegítő feladattal indítottam, mely segített a résztvevőknek kiszakadni abból a környezetből, melyből érkeztek, és az alkalomra, illetve egymásra hangolódni azáltal, hogy környezetük egy-egy eleméhez kapcsolták aktuális belső állapotuk leírását, és a kreatív gondolkodásmód irányába terelte figyelmüket.[150] Ezt követőn a szöveggel kapcsolatos beszélgetést direktív és nondirektív kérdésekkel irányítottam. Az indítókérdés minden esetben nondirektív kérdés formájában kell elhangozzon, mely szabad válaszreakciót vár a résztvevőktől a szöveggel való találkozást követő első benyomásuk

[148] A szöveg felolvasását követő első kérdésemmel azt próbáltam felmérni, hogy az első olvasás után miként határozzák meg a résztvevők a szöveg fókuszát egyetlen mondatban. (ld. Idézet a jegyzőkönyvből, melyet a tartalmi keretek okán nem tudtam mellékletként csatolni „Hallottátok és olvastátok a szöveget? Hogyha meg kellene fogalmazzátok a szöveg üzenetét egyetlen egy mondatban, hogyan hangzana az a mondat?")
[149] A szöveg nyomtatott formájához ld. a 2. mellékletet.
[150] A „warm-up" gyakorlat Hynes, Arleen McCarthy – Hynes-Berry, Mary kézikönyve alapján hatékony eszköz lehet a biblioterapeuta kezében.

megfogalmazásával.[151] A direktív kérdések pedig a Doll szerzőpáros által említett sajátos témákra, érzéskatalizátorokra, motívumokra való „figyelemelterelést" szolgálják.[152]

3.1.5. Ellenőrzés és értékelés:

Az ellenőrzés és értékelés fázisa nem része a fejlesztő biblioterápiának. Azonban mivel ezt az alkalmat kutatási célból vezettem, ezért az alkalmat hangjegyzet formájában rögzítettem a résztvevők beleegyezésével, és a következő részben a hangfájl alapján szó szerint rögzített biblioterápiás bibliaóra jegyzőkönyve alapján fogom értékelni az alkalmat, illetve a résztvevők személyes reflexióinak fényében, melyet az alkalmat követő 24 órán belül küldtek el nekem szöveges visszajelzés formájában.

3.2. A kísérlet értékelése

A biblioterápiás folyamatok hatékonyságának mérésére többféle módszer létezik, azonban mivel ebben az esetben nem *több alkalomból álló folyamatot* vizsgáltunk, hanem a módszerrel való *első találkozás hatását*, ezért a résztvevők személyes reflexiói segítenek a leginkább megérteni, hogy milyen gondolatokkal, érzésekkel, észrevételekkel maradtak az alkalmat követően. A személyes reflexiót minden résztvevő beküldte, és a legjelentősebb részeket ezekből a dolgozat további részében idézetekként a főszövegben ill. lábjegyzetekben közlöm a dolgozat terjedelmi kereteire való tekintettel.[153]

A kutatásom során két fő kérdésre kerestem a választ: *Mennyire hatékony a biblioterápiás módszer bibliai szövegek felhasználásával?*, ill. *Van-e számottevő eltérés a szöveg első olvasás után megfogalmazódott igei üzenet, és az igemagyarázatban elhangzottak között, és ha igen, hogyan hat a résztvevőkre és a bennük lezajló lelki folyamatokra?* Az eredményeket ennek a két kérdésnek a fényében fogom bemutat a jegyzőkönyv és a visszajelzések alapján.

---

[151] Az általam feltett kezdő kérdések így hangzottak: „Milyen érzéseket váltott ki bennetek a szöveg? Hogyha most nem a tartalomra tekintünk, hanem arra, hogy milyen hangulata van a szövegnek, vagy hogy miként rezonált veletek ez a szöveg, hol tudtatok hozzá kapcsolódni?"

[152] Például ilyen jellegű kérdésként hangozott el: „Mit gondoltok, melyik az a vers a szövegben, illetve melyik az a sor – mert a zsoltár nincs versekre osztva –, amely szerintetek a legnagyobb lelki mélységet írja le?"

[153] A szöveges visszajelzéseket az ETDK-ra leadott és megvédett dolgozatomban mellékletként közöltem. Az OTDK terjedelmi követelményeire való tekintettel lehetetlen volt mellékletként közölni jelenleg a reflexiók szövegét. A szövegekre a továbbiakban az idézetek után fogok hivatkozni, feltüntetve annak a személynek a választott álnevét, aki a bibliaóra folyamán, illetve a szöveges visszajelzésében fogalmazta meg az adott gondolatokat.

3.2.1. Visszajelzések a módszerről és annak „hatékonyságáról”

A résztvevők az alkalom elején csupán annyit tudtak, hogy a biblioterápia módszerével fogunk haladni a szöveg mentén. Nem avattam be őket a módszer rejtelmeibe, szerettem volna, ha maguk észrevételezik, hogy milyen hatást váltott ki belőlük az alkalom, akár úgy, hogy van róla előzetes információjuk, akár úgy, hogy a sötétben tapogatóznak. A biblioterápia módszerével kapcsolatban túlnyomú részt pozitív visszajelzéseket kaptam. Voltak olyan résztvevők, akik már egy adott elképzeléssel érkeztek a módszert illetően,[154] azonban a résztvevők nagy része nem tudta, hogy mire számítson. Volt, aki megfogalmazta, hogy ez alapvetően várakozással töltötte el az, hogy egy újszerű megközelítésből vizsgáljuk a bibliai szöveget (ld. „Amikor elsőnek meghallottam a témát, nem igazán tudtam, hogy hova tegyem, s nem is tudtam, hogy mire számítsak, de így még jobb volt, mert laikusan álltam hozzá az egészhez.” – Marcell), és volt olyan is, aki elmondta, hogy „a bibliaóra elején kissé kétkedve és elhatárolódva szemléletem az eseményeket.” (Dávid). Többen reflektáltak a bevezető körkérdésre, és arra, hogy mennyire segített nekik hangolódni az alkalomra.[155]

A bibliaóra egészére reflektálva *jelentősen több pozitív visszajelzés érkezett*, mint negatív. A következő módon írtak az alkalomról, akik pozitív visszajelzést fogalmaztak meg:[156] „Az alkalom közben nagyon jól éreztem magam, nyugodtnak. Kellemes tapasztalat volt. (...) Másabb volt számomra ez az alkalom, mint más bibliaóra. Jó volt, hogy hagytunk időt jobban elmélyülni a bibliai szövegben, jó volt, hogy kizárólag a szöveg mentén beszélgettünk. Más alkalmakkor kicsit elsiklunk a szöveg fölött, de itt számomra frissítő volt csak a Szentírás szövegére fókuszálni. Mindebből következik, hogy nagyon jól tudtam kapcsolódni a szöveghez, jobban, mint máskor.” (Csongor), „Az alkalom közben jól éreztem magam, kellemes tapasztalat volt számomra. Úgy éreztem, hogy egy nyugodt, békés, meghitt légkör volt, amikor bárki megoszthatja gondolatait.” (Emma), „Számomra a mai alkalom nagyon feltöltődő és kellemes tapasztalatként éltem meg, ahonnan sokat tanulhattam mások hozzászólásaiból is. Egy

[154] „A biblioterápiás bibliaórán jól éreztem magam, felelevenedtek bennem azok a budapesti szemináriumi órák, amelynek keretén belül már megismerkedhettem különböző bibliaolvasási, akár terápiás céllal is felhasználható módszerekkel. Mivel már részben hallottam a biblioterápia módszeréről, izgatottan vártam, hogy miként lehet egyházi közegben alkalmazni.” (Janka)
„Az irodalomterápia fogalma nem volt ismeretlen számomra, de azzal, hogy ezt bibliai keretek közé helyezted sokkal otthonosabbnak, lelkibbnek és Istenhez közelibbnek éreztem. Úgy foglalkozni »verssel«, hogy közben Isten és a vele való kapcsolat áll a középpontban, egy keresztyén ember számára igazán terapeutikus jelleget ölt.” (Csilla)

[155] Ld. pl. Janka, Samu, Csongor.

[156] A dolgozat terjedelmére való tekintettel nem tudok minden gondolatot átemelni az erre vonatkozó reflexiókból, s ezért csupán néhány olyan reprezentatív gondolatot idézek, amely másoknál is megjelent.

hagyományos bibliaórától abban különbözött, hogy a hangulat talán sokkal családiasabb volt, mert mindenki bátrabban szólt hozzá és személyesebb volt számomra sokkal." (Kolos).

Azok, akik *negatív módon reflektáltak* a módszerre, tulajdonképpen egy-egy módszertani elemet kifogásoltak, és nem a módszer egészét. A bibliaóra interaktív jellege egyesekben jogos kérdéseket vetett fel a módszer alkalmazhatóságával kapcsolatban: „Felmerült bennem így utólag az a kérdés, hogy hogyan lehet ezt a módszert egy olyan gyülekezeti csoportban alkalmazni, ahol a résztvevők esetleg nem nyitottak, kevésbé beszédesek vagy nehezebben tudnak megnyílni egymás előtt azokról a kérdésekről, amelyek legbelül foglalkoztatják őket, de nem merik nyilvánosan elmondani?" (Janka). A kérdés jogos, azonban amint fent jeleztem a módszer bemutatásánál, az interaktivitás fenntartása minden esetben a facilitátor feladata, aki kellő eszköztárral (direktív, non-direktív kérdések, csoportdinamikát élénkítő tevékenységek, stb.) tulajdonképpen bármilyen csoportban alkalmazhatja a módszert.[157] Egy páran megjegyezték, hogy nem érezték jelentősen *eltérőnek* a bibliaórát más alkalmakhoz képest („Ha visszatekintek, összességében véve nem érzem azt, hogy a mai alkalom eltért volna a tipikus bibliaóráktól, az átláthatóság szempontjából viszont koordináltabbnak éreztem. Sajnos szellemileg eléggé leterhelten és fáradtan talált engem ez a módszer, ami miatt nem tudtam úgy átszellemülni, ahogyan szerettem volna. Ezennel meg is ragadnám az alkalmat, hogy kiemeljem a biblioterápia hátrányát: szellemi frissesség hiányában képtelenség elérni a lényeget." – Lea[158], „Nem teljesen világos számomra az, hogy mitől biblioterápiás jellegű egy bibliaóra, illetve, hogy miben is különbözik egy átlagos bibliaórától. Számomra nagyon hasonló volt, talán abban látom leginkább az eltérést, hogy kérdések által voltunk vezetve." – Sára, „Véleményem alapján a Bibliaóra ezzel a módszerrel eléggé érzelem-központú volt. Nem tért el sokban a megszokottól. Inkább pozitívan éltem meg. A kérdések megválaszolása több időt igényelt volna részemről." – Lenke).[159]

Az egyik résztvevő esetében a módszer pont az ellenkező reakciót váltotta ki, mint amit vártunk volna. Samu, aki a bibliaóra alkalmával csak a körkérdésekben szólalt meg,

---

[157] Hynes, Arleen McCarthy – Hynes-Berry, Mary: *i. m.*

[158] Itt Lea azt is megfogalmazta, hogy a biblioterápia, mint más csoporttevékenység, fokozott figyelmet és jelenlétet igényel Ennek hiányában a módszer mindenképpen veszít hatékonyságából.

[159] Ezzel szemben voltak olyanok is, akik éppen az alkalom másságát ragadták meg:
„Számomra teljesen új élmény volt. Nagyon tetszett a bibliaóra, igaz teljesen más volt, mint egy megszokott bibliaóra." (Géza)
„Számomra abban különbözött a megszokott bibliaóráktól, hogy míg azoknak általában konkrét témája és címe van, ami köré igéket keresünk, vagy amit igék alapján tárgyalunk, vagy pedig kiválasztunk egy igét, megpróbáljuk magyarázni, és igyekszünk levonni magunknak valamilyen következtetést, addig a mai alkalmon nem a tudás, hanem elsősorban az érzelem szintjén közelítettük meg az igét, és ez nagyon érdekes volt. Ugyanis személy szerint én úgy érzem, hogy jobban megmaradt az ige, és jobban megszólított, mint máskor, amikor előbb értelemmel közelítem meg azt." (Attila)

reflexiójában kifejti ennek okát. Úgy érezte, hogy véleménye, melyet az alkalom során szabadon fogalmazhattak meg, annyira eltér a többiekétől, hogy inkább nem osztotta azt meg velünk, és ennek okán nem vett részt aktívan a bibliaórán. Azonban anélkül, hogy bármely kísérletet tennék Samu lelki profiljának feltárására egy egyszerű szöveges visszajelzés alapján, az kiderül a beszámolójából, hogy alapvetően a *szöveg* hatott rá más módon, és más gondolatok fogalmazódtak meg, melyeket személyes okokból nem akart megosztani. Ez nem föltétlenül jelent rosszat, amennyiben a *más nézőpont* szerint gondolkodás, és a „vegyes érzések", melyekről beszámol, egy olyan folyamatot indítanak el benne, mely végül válaszokhoz vezet.

Az egy alkalmas bibliaóra hatékonyságának mérésére eszközként áll a kezünkben Hynes-Berry fent bemutatott modellje, mely a belső érzelmi folyamatokat vizsgálja négy elemmel. Reprezentatív itt Vanda válasza, aki részletesen leírta, hogy hogyan hatott rá az alkalom, és anélkül, hogy erre kérdésekkel rávezettem volna, arról számol be, hogy tulajdonképpen mindegyik lépést érzékelte az alkalom során. A négy érzelmi folyamat a következő képpen rajzolódik ki válaszában:

1. *Ráismerés*: „Próbáltam mindent és mindenkit kizárni, egyedül a szövegre figyelni és engedni, hogy hasson rám. Érzékelhető volt már első ránézésre, hogy tartalmilag nagyon gazadag a szöveg, ezért felolvasásakor igyekeztem azokat a mondatokat aláhúzni, amik mélyen megérintettek. *Voltak olyan gondolatok, amik nagyon sokat adtak, amik megszólítottak* és olyanok is, amelyekhez nem tudtam kapcsolódni, amelyek teljesen semlegesek maradtak a számomra."[160]
2. *Vizsgálat*: „Az első kettő (*igevers*) segített felismerni, hogy milyen is a lelkiállapotom, a harmadik gondolatban pedig, amit kiemeltem *ennek az okát is megtaláltam*."[161]
3. *Szembeállítás*: „Az *én helyzetem kicsit más,* mint a zsoltáríróé, én tudom, hogy az Úr hűséges, számomra nem az most aktuálisan a jelentős, hogy Isten bizonyítsa be számomra, hogy hűséges hozzám, hanem pont a fordítottja. (...) Megszólított tehát az igevers, annak ellenére is, hogy nem teljesen tudtam azonosulni vele, *talán pont*

[160] Ld. még: „Úgy érzem, hogy tudtam kapcsolódni a szöveghez. Több olyan mondatot is tartalmazott az igeszakasz, amely engem is foglalkoztat, vagy amellyel bizonyos mértékben azonosulni tudok." (Emma)
„A szöveghez talán azért is tudtam kapcsolódni, mert voltak az életemben olyan helyzeteket, amiket a zsoltáríró szerintem átélt, átérezhetett [...]." (Kolos)

[161] Ld. még: „Az elején felmerült kérdésekre megtaláltam a választ, pontosabban talán a válaszok találtak meg engem." (Janka)
„Ahogy fokozatosan haladtunk a kérdésekkel és a beszélgetéssel, úgy nyílt ki egyre jobban és mélyebben az ige értelme, és úgy érzem, hogy olyan dolgokat fejtettünk meg közösen, amelyek megmaradnak ezután az emlékezetemben a zsoltár kapcsán. Tehát az információk nem csak úgy elsiklottak." (Csongor)

a köztem és a zsoltáríró közti különbség volt az, ami arra sarkalt, hogy gondolkozzak el jobban ezen a részen. (...) Annak ellenére, hogy ahogy az elején is említettem igyekeztem mindenkit és mindent kizárni, rá kellett jönnöm, hogy igenis nagy jelentősége van annak is, hogy ezt a zsoltárt közösségben dolgoztuk fel. Mert volt egy mondat, amire én nem figyeltem fel, teljesen elkerülte a figyelmemet miközben olvastuk fel a zsoltárt („Taníts akaratod teljesítésére"), s amikor egy másik személy megemlítette, hogy számára ez milyen sokat jelent *elgondolkoztam azon, hogy én erre miért nem figyeltem? Miért nem vettem még észre sem azt a gondolatot*?"[162]

4. *Alkalmazás önmagamra*: „Azt érzem, hogy most annak van az ideje, hogy én bizonyítsak, hogy bizonyítsam azt, hogy Hozzá akarok tartozni, hogy én keressem Őt minden reggel, ne pedig arra várjak, hogy Ő csak úgy bizonygasson nekem dolgokat. *Most az enyém a következő lépés.*"[163]

Látva a válaszokat, úgy gondolom megállapíthatjuk, hogy a biblioterápiás bibliaóra főként *pozitív visszhangot* ébresztett a résztvevőkben, és amennyire személyes reflexiók által mérhető, *hatékonynak bizonyult*.

3.2.2. A zsoltár személyes hatása és az exegetikai megjegyzések összevetése

A szöveg felolvasása után az első kérdésem arra irányult, hogy a résztvevők fogalmazzák meg, hogy *mit üzen* számukra a szöveg a szöveggel való első találkozás után.[164] Nagyon sokan az igéből kiragadott fogalmakkal válaszoltak, amely azt mutatja, hogy az ige üzenetét a szövegben találták meg, és nem fogalmaztak meg saját értelmezést, csupán újrafogalmazták az ige szavait.[165] Sokan megragadták az ige valódi üzenetének mélységét, a könyörgés jellegét, mely Isten szabadítására irányul.[166] Attila volt az első, aki észrevette a zsoltár bűnbánati jellegét, és kiemelte ezt válaszában, ill. Emma válaszolt bővebben a kérdésre,

---

[162] Ld. még: „Mindenkinek vannak mélypontjai az életben. Nekem is voltak, ezért meg tudom érteni a zsoltárost, de akármennyire is akarnám, nem tudok azonosulni vele, mert én nem tudnék úgy segítségért kiáltani Istenhez, hogy közben másnak rosszat kívánjak (ellenségeim vesztét, ahogyan a zsoltárban olvastuk), és mindeközben Isten szolgájának nevezzem magam." (Samu)

[163] Ld. még: „Az aktuális élethelyzetemre vonatkoztatva erőt, bátorítást, megnyugvást és biztonságot sugalló gondolatokra leltem." (Janka)

[164] A kérdést így fogalmaztam meg: „Hallottátok és olvastátok a szöveget. Hogyha meg kellene fogalmazzátok a szöveg üzenetét egyetlen egy mondatban, hogyan hangzana az a mondat?"

[165] Például: „Nekem három felszólítás jut eszembe: hallgass meg, ments meg, és taníts." (Csilla)
„Nekem is három szó jutott eszembe [...]: érted Uram, Veled, és Hozzád." (Attila)

[166] Például „Számomra [ez az üzenet egy mondatban]: mintha nem értené meg senki a problémáját, amit elmond, hanem egyedül csak Isten. Többször is előfordul: »Kérlek, Uram, hallgass meg!«." (Kolos)
„Isten jelenlétében levő, benne bízó, és arra [ti. jelenlétére] vágyó ember könyörgése." (Janka)
„Nekem epekedés, sóvárgás az Isten jelenlétére. Valami ilyesmi." (Sára)

azonban észrevételei alapján a szövegből egy szoros Isten-ember kapcsolat meglétét olvasta ki, és *háttérbe szorult az imádkozó-én Istentől elszakított volta* az ő értelmezésében. Emma később a biblioterápiás beszélgetés során is a zsoltár személyes jellegét hangsúlyozta, és egy erőteljesen szubjektív értelmezést részesített előnyben a szöveg üzenetétől eltérően.[167] Ezek az eltérések azonban nem állnak szöges ellentétben a szöveg üzenetével, csupán egy személyes-belső perspektívát nyújtanak annak, aki így értelmezte a szöveget, és annak is, aki hallotta ezeket a hozzászólásokat a beszélgetés során. Amikor az alkalom végén rákérdeztem arra, hogy változtatott-e valamit a szövegről alkotott véleményükön az exegetikai bevezető, a válaszok arra mutattak, hogy *nem*. Elhangzott, hogy „felvillanyozó volt" (Géza), és hogy „kibomlott a szöveg" (Csongor), ill. volt, aki össze tudta kapcsolni a különböző álláspontokat.[168]

A reflexiókból kiderült, hogy az exegetikai megjegyzések hasonló hatást váltottak ki azokból is, akik ezt nem fogalmazták meg a beszélgetés során.[169] Samu, aki korábban ellenérzésekkel tekintett a szövegre, így fogalmazott: „Az exegetikai felvilágosítás által élesebben kirajzolódott az addigi homályos kép a zsoltárról, *de* nem váltott ki más érzelmet, és nem változtatta meg a zsoltárhoz való hozzáállásomat." Volt olyan személy is, aki úgy érezte, hogy az exegetikai magyarázat elvett a bibliaóra személyességéből, hiszen a magyarázatban a szubjektív jelleg teljesen háttérbe szorult és tárgyszerű módon hangzott el.[170] Az alkalom személyessége és az ige üzenetének személyes megfogalmazása mindenképp egy pozitív hozadéka a módszernek, azonban amennyiben ez nem egészül ki tárgyi tudással az igéről, úgy könnyen félreértések alakulhatnak ki az igével kapcsolatban. Éppen ezért szükségesnek vélem az exegetikai megjegyzések ismertetését, hiszen ezek által tudjuk kiküszöbölni az esetleges

[167] Ld. például: „Nekem több dolog is megragadta a figyelmemet, de a „Visszaemlékezem a régi napokra" mondatnál éreztem a kapcsolatot, mert én sajnos sokszor szeretek visszagondolni azokra a pillanatokra, amikor nagyon közel éreztem magam Istenhez, s amikor tényleg éreztem a jelenlétét. Nagyon szeretek ezekre az alkalmakra visszagondolni, amikor úgy érzem, hogy talán eltávolodtam tőle, vagy valamiért nem fordítottam rá kellő időt [...]." (Emma). Azzal szemben, hogy az igében itt Isten egyetemes szabadító hatalmáról van szó, Emma nagyon személyes álláspontra helyezkedett.

[168] „Számomra is kiegészítés volt, amit mondtál, pláne azzal a „Visszaemlékezem a régi napokra" és a „az Úr keze alkotásai" sorral kapcsolatban, és arra gondoltam, hogy ez bizonyára a kivonulásra utal, meg arra, hogy végig ott volt Izráel népével, s így csodálatos módon működik a mi életünkben is [...]." (Attila)

[169] „Az exegetikai magyarázat után bele tudtam látni sokkal mélyebben a szövegbe, jobban tudtam azonosulni a szerzővel, és rácsodálkoztam arra, hogy mennyire sok minden előjön egy ilyen zsoltárban." (Kolos)

[170] „[...] talán az a tény, amire egyébként ritkán gondolok vagy gondolunk bele, hogy a zsoltárok Izráel történetét mesélik el, egy kicsit elvesz a zsoltár személyességéből, »intimitásából«, legalábbis számomra. Tehát műalkotás ízet ad, semmint egy feltörő, izzó imádságérzetet." (Csongor)

„A szöveghez fűzött kommentár a végén hasznos volt, ámde nem igazán tudtam a bibliaóra menetéhez, hangulatához társítani. Ha a tanítás hozzá tartozik a módszerhez, akkor az inkább az elején legyen, az érzelmi rész előtt. Utána az emberek túlságosan elmerülnek saját lelki világukban, és ezért nem érkezik meg a kommentár üzenete megfelelő módon; vagy az is lehet, hogy sehogy sem." (Lenke) Lenke észrevétele jogos, azonban ezen a bibliaórán a magyarázat tudatosan kerül az alkalom végére, éppen abból a megfontolásból, hogy mérni lehessen az „előtte-utána" hatást.

félreértéseket az ige üzenetével kapcsolatban, amennyiben a résztvevők nyitottak az igéről való beszélgetésre, és nyíltan megfogalmazzák kérdésiket.

Érdekes megfigyelnünk, hogy a személyes üzenet megfogalmazásakor senki nem emelte ki az *ellenség* tematikáját, mint megragadó és számára jelentős igei üzenetet, noha a zsoltárexegézis alapján a zsoltárnak ez egy kulcsfontosságú részlete. Feltételezhetően a résztvevők *idegennek érezték maguktól ezt a gondolatot*, és éppen ezért nem is emelték ki azt.[171] Noha az exegetikai megjegyzések rendjén külön kitértem erre a kérdésre, az ige ismertetése után sem említett senki, hogy újszerű gondolat lett volna ez számára az igével kapcsolatban. Éppen ezért feltételezhetjük azt is, hogy a résztvevők számára ez egy *természetes* üzenete volt az igének, de *nem személyes*.

3.2.3. Az expresszív biblioterápia – kitekintés az írásterápiás gyakorlat eredményeire

Dolgozatom témájából adódóan elsősorban a biblioterápia receptív elemét kutattam, azonban mivel a biblioterápiás folyamatnak építő elemei lehetnek az expresszív biblioterápiás gyakorlatok, ezért én is beépítettem egy gyakorlatot az általam facilitált alkalomba, melynek során a résztvevők *saját zsoltárt* kellett írjanak, és ezeket a szövegeket olvastuk fel az alkalom végén imádságként, anélkül, hogy a szövegeket kiértékeltük volna, vagy reflektáltunk volna az elhangzottakra.[172] Az expresszív biblioterápiás gyakorlat azonban a *vártnál pozitívabb eredményeket hozott*, hiszen az elhangzott szövegek nagyon *személyes és mély érzéseket* fogalmaztak meg. Facilitátorként az alkalom során úgy érzékeltem, hogy tulajdonképpen ezen a ponton ért meg a csoport arra, hogy legszemélyesebb gondolatait másokkal is megossza. A zsoltárírással kapcsolatban pedig kivétel nélkül *pozitív visszajelzések* érkeztek.[173]

---

[171] Egyedül Janka említette a „Mert ellenség üldöz engem, földre tiporja életemet, sötétségbe taszít, mint a régen meghaltakat" verset, mint ahol ő személyesen érzékelte a zsoltár legmélyebb pontját.

[172] Hynes, Arleen McCarthy – Hynes-Berry, Mary: *i. m.*

[173] Ld. például: „Számomra nagyon felemelő érzés volt, hogy megírhattam a saját zsoltáromat, mert ebbe belefoglalhattam mindazt, amit most éppen érzek, és azt a helyzetet amelyben éppen most vagyok. Mások zsoltárai által pedig beleláthattam abba, amibe ők éppen most vannak." (Kolos)
„A biblioterápia lezárásaként alkalmazott feladat, amelynek az volt a lényege, hogy röviden megfogalmazzuk saját »zsoltárunkat«, keretes szerkezetet nyújtott a bibliaórának. Megfogalmazhattunk hálánkat Istennek, és szavakba önthettük azokat az érzéseket és gondolatokat, amelyek foglalkoztatnak bennünket a mindennapok forgatagában. A saját zsoltár megírása által megtörtént a terápia lezárása és a visszacsatolás a hétköznapi életbe." (Janka)
„[...] személyes zsoltárainkkal imádkozni pedig kicsit olyan volt, mint paradigmát váltani abban a bizodalomban, hogy kéréseink meghallgattatnak az empátia gyakorlásának vonzásában." (Lea)

Következtetések és összegzés

Az irodalomterápia műfaját és módszereit nem egyszerű meghatározni, tekintve a már meglévő meghatározások szerteágazó hálóját, azonban a meglévő modellek vizsgálatával és szintetizálásával sikerült egy olyan módszert felvázolni, mely alkalmas lehet a gyülekezeti pasztoráció gyakorlatába való átültetésre. A módszer alkalmazható egyéni lelkigondozás alkalmával, de hasznosítható a gyülekezeteink különböző csoportjaiban zajló, Biblia tanulmányozására és tanítására irányuló alkalmak során is. A biblioterápiás foglalkozások alapvetően nem igényelnek új keretrendszert, hanem könnyen átültethetők a már meglévő csoportok alkalmaiba, mint egy új módszer, amivel a bibliai szöveghez nyúlunk, egy újszerű megközelítésmód, mely jobbíthat a már meglévő és működő csoporttevékenységek hatékonyságán. Ezt a folyamatot „módszer-transzplantációnak" is nevezhetjük.

A módszer gyülekezeti alkalmazása azonban számos kérdést vet fel azzal kapcsolatban, hogy a facilitátor-szöveg-kliens triadikus viszonyrendszere hogyan valósul meg gyülekezeteinkben. A kérdésekre válaszként megállapíthatjuk, hogy a lelkipásztor alkalmas a facilitátori szerepre képzésének és hivatásának fényében, a gyülekezeti tagok alkalmassága nem kérdés a módszer inkluzív jellegéből adódóan, a bibliai szövegek pedig – jelen kutatás alapján az ószövetségi zsoltárszövegek – eszközként szolgálhatnak a biblioterápiás tevékenységekben, amennyiben megfelelő módon előkészítjük őket erre az alkalomra, melynek legmegfelelőbb módja a szöveg retorikakritikai vizsgálatában rejlik.

Az elvi kérdések megválaszolása után a kísérleti rész is azt igazolta, hogy a módszer átültetése nem csak elviekben valósítható meg. A 143. zsoltár szövegének biblioterápiás feldolgozása főként pozitív reakciót váltott ki a biblioterápiás bibliaóra résztvevőiből. A bibliaórán elhangzottak és a személyes reflexiók vizsgálatát követően a következő következtetéseket fogalmazhatjuk meg a módszerrel kapcsolatban:

1. A biblioterápia *módszere több szempontból hasonlóságot mutat a hagyományos bibliaórák keretén belül gyakorolt módszerekkel*, azonban a biblioterápiás alkalom koordináltabbnak és interaktívabbnak bizonyult. Ez az észrevétel nagy mértékben megkönnyítheti a módszer gyülekezeti gyakorlatba való átültetését.
2. Az alkalom *személyesebb és meghittebb* volt más bibliaórás alkalmakhoz képest ugyanazon csoport alkalmai közül.
3. A biblióterápia pozitív hatása mérhető volt már egy alkalom után, mivel a személyes reflexiókból kitűnt, hogy *lezajlottak azok a terápiás hatású belső folyamatok*, melyek a módszer hatékonyságát igazolják.

4. A bibliai szöveg üzenetének tekintetében *nem volt jelentős eltérés* aközött az üzenet között, melyet a résztvevők a szöveg első olvasás után megfogalmaztak, és aközött, amit a szakirodalom feldolgozását követően megállapíthatunk a szöveg üzenetéről.
5. Az exegetikai megjegyzések *nem módosították a résztvevők szövegről alkotott véleményét*, csupán kiegészítették azt. A személyes észrevételek egy új perspektívaként állnak az exegetikai eredmények mellett, és nem vesznek el azok értékéből.
6. A biblioterápiás alkalom expresszív eleme *pozitív fogadtatásban részesült* a résztvevők részéről, és a feladat során megírt szövegek *nagyfokú személyességről* tanúskodnak.

A kutatás és a kísérlet eredményei azt igazolják, hogy bármennyire idegen tőlünk, vagy bármennyire megfoghatatlan számunk a *biblioterápia*, gyülekezeteink sokat nyerhetnek abból, ha a módszert megkíséreljük átültetni a gyülekezeti pasztoráció gyakorlatába. Hogy mitől több, vagy mitől jobb, nem szeretném saját szavaimmal megindokolni, hanem álljon most előttünk a bibliaórás alkalom egyik résztvevőjének reflexiója, aki így fogalmazott: *„Számomra abban különbözött (az alkalom) a megszokott Bibliaóráktól, hogy azoknak általában van egy konkrét témája, címe, ami köré igéket keresünk, amit igék alapján tárgyalunk, vagy veszünk egy igét, és megpróbáljuk azt magyarázni és levonni magunknak valamilyen következtetést, míg a mai alkalmon nem tudás, hanem első sorban érzelem szintén közelítettük meg, és aztán a tudás, ami nagyon érdekes volt, mert én személy szerint úgy érzem, hogy jobban megmaradt az Ige és jobban megszólított, mint máskor, mikor előbb értelemmel közelítem meg azt.” (Attila)*

A kutatásnak számtalan továbbviteli lehetősége van. *Hogyan alkalmazható a módszer narratív szövegek esetében? Esetleg az újszövetségi szövegekkel való foglalkozáskor? Hogyan hat a módszer személyes lelkigondozói beszélgetések alkalmával? Milyen a módszer hatása és hatékonysága egy több alkalmas gyülekezeti biblioterápiás folyamat során?* Ezek a kérdések még tudományos válaszra várnak, azonban a fentiek fényében úgy gondolom, hogy érdemes folytatni a válaszkeresést.

Felhasznált irodalom

A Magyar Református Egyház Istentiszteleti Rendtartása. (1997, D. Dr. Csiha Kálmán elnöklése alatt). A Magyar Református Egyházak Tanácskozó Zsinata, Kolozsvár 1998.

Allen, Leslie C.: *Psalms 101–150*. Word Biblical Commentary. Word Books, Waco 1983.

Alter, Robert: *A Biblia versművészete*. Ford. Máthé-Farkas Zoltán. Exit Kiadó, Kolozsvár 2013.

Baumgartner, Isidor: *Pasztorálpszichológia*. Párbeszéd alapítvány. Budapest 2006.

Béres Judit: *„Azért olvasok, hogy éljek". Az olvasásnépszerűsítéstől az irodalomterápiáig*. Kronosz Kiadó, Pécs 2017.

Brink, Gijsbert van der – Kooi, Cornelis van der: *Keresztyén dogmatika.* Ford. Kiss Jenő, Márton János, Kelemen Csongor Attila, Sógor Géza. Exit Kiadó, Kolozsvár 2022.

Court, John M.: *Reading the New Testament.* Routledge, London–New York 1997.

Delaney, Sadie Peterson: Time's telling. In: *Wilson Library Bulletin* 29 (1955/6), 461–463.

Doll, Beth – Doll, Carol: *Fiatalok biblioterápiája. Könyvtárosok és mentálhigiénés szakemberek együttműködése.* A magyar szöveget gondozta: Magyar Krisztina. Könyvtári Intézet, Budapest 2011.

Friedman, Edwin H.: *Nemzedékről nemzedékre.* Kolozsvár. Exit Kiadó 2008.

Galt, John M.: On the Reading, Recreation, and Amusements of the Insane. In: *Journal of Psychological Medicine and Mental Pathology*. 24 (1853/6), 581–589.

Geest, Hans van der: *Négyszemközt. Példák a sikeres lelkigondozásra*. Ford. Vári Andrea. Párbeszéd. (Dialógus) Alapítvány, Budapest 2022.

Gerstenberger, Erhard S.: *Psalms (Part 2) and Lamentations*. The Forms of the Old Testament Literature, Vol. XV. William B. Eerdmans, Michigan 2001.

Hauser, Alan J.: Part I. Rhetorical Criticism if the Old Testament. In: Watson, Duane F. – Hauser, Alan J.: *Rhetorical Criticism of the Bible. A Comprehensive Bibliography with Notes on History and Method.* Biblical interpretation series. E. J. Brill, Leiden–New York–Köln 1994.

Hossfeld, Frank-Lothar – Zenger, Erich: *Psalmen. 101–150*. Herders Theologischer Kommentar zum Alten Testament. Herder, Freiburg 2008.

Hynes, Arleen McCarthy – Hynes-Berry, Mary: *Bibliotherapy. The Interactive Process – A Handbook.* Taylor and Francis, New York 2019. https://www.perlego.com/book/1503249/ bibliotherapy-the-interactive-process-a-handbook-pdf (2023. ápr. 28.).

Jakobovits Kitti: *Irodalomterápia. A könyvespolcod pszichológusszemmel*. Kulcslyuk Kiadó, Budapest 2021.

Koppándi Botond Péter: Pál apostol athéni beszédének retorikai-kritikai vizsgálata. In: *Keresztény Magvető* 119. (2013/2), 179–199.

Kraus, Hans Joachim: *Psalms 60–150. A Commentary.* Augsburg Fortress, Augsburg 1989.

Lack, Clara Richardson: „Can Bibliotherapy Go Public?" In: *Collection Building* 7 (1985/1), 27–31.

Literáty Zoltán: Retorikakritika elméletben és gyakorlatban, különös tekintettel Pál Galatabeliekhez írott levelében. In: *Theológiai Szemle,* XLVI. (2003/3), 140–149.

Mazza, Nicholas: *Poetry Therapy. Theory and Practice*. Routledge, New York 2016.

McCulliss, Debbie: Bibliotherapy: Historical and research perspectives. In: *Journal of Poetry Therapy: The Interdisciplinary Journal of Practice, Theory, Research and Education* 25 (2012/1), 23–38.

Muilenburg, James: Form Criticism and Beyond. In: *Journal of Biblical Literature* 8 (1969/1), 1–18.

Peseschkian, Nossrat: *A tudós meg a tevehajcsár. Keleti történetek – nyugati lelki bajok.* Ford. Adamik Lajos. Helikon Kiadó, Budapest 1991.

Pitzele, Peter. *Scripture Windows: Towards a Practice of Bibliodrama.* Torah Aura Production. 1998.

Pohl-Patalong, Uta. *Bibliolog. A Creative Access to the Bible.* Kohlhammer, Stuttgart 2015.

Rózsa Huba: *Bevezetés az Ószövetség könyveibe.* Szent István Társulat, Budapest 2016.

Shuterland, Annie: Performing the Penitential Psalms in the Middle Ages. In: Gragnolati, Manuele – Suerbaum, Almut (eds.): *Aspects of the Performative in Medieval Culture.* De Gruyter, New York 2010, 15–28.

Spieckerman, Hermann: *Psalmen. Band 1: Psalm 1–49.* Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 2023.

Szabó András – Püski Dániel: Fiatal felnőttek a gyülekezetben. In: Siba Balázs – Szabóné László Lilla – Pángyánszky Ágnes (szerk.): *Együtt a hit útján*. Kálvin, Budapest 2019, 273–288.

Szávai Ilona: Beszélgetés Bartos Évával. In: Bartos Éva (szerk.): *A biblioterápia közelről. „A szentendrei modell”*. Pont Kiadó, Budapest 2020, 7–12.

Thiselton, Anthony C. *Hermeneutics. An introduction.* William B. Eerdmans Publishing Company. Grand Rapids, Michigan 2009. e-book kiadás.

Watson, Duane F. – Hauser, Alan J. (eds.): *Rhetorical Criticism of the Bible.* Biblical Interpretation Series 6. Brill, Leiden 1994.

Wuellner, Wilhelm: Where Is Rhetorical Criticism Taking Us? In: *Catholic Biblical Quarterly* 49 (1987), 448–463.

Westermann, Claus: *Lob und Klage in den Psalmen*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1983.

Egyéb források

A Romániai Református Egyház szervezetéről és kormányzásáról (2006), 32. In: *Erdélyi Református Egyházkerület*. https://reformatus.ro/dokumentumok/torvenyek (2023. ápr. 28.).

Tantárgyak statisztikai adatai. In: Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet. https:// proteo.hu/hu/oktatas/ tantargyak (2023. ápr. 28.)

Mellékletek

1. számú melléklet – Adatfelhasználási beleegyezési nyilatkozat szövege

Beleegyezési nyilatkozat

Engedélyt adok a biblioterápiás alkalom tartalmának és a kutatás eredményeinek bármilyen írott vagy audiovizuális formában történő felhasználására. Ezt az anyagot kizárólag a mentális egészségügy területén történő tájékoztatás, oktatás és/vagy kutatás céljából szabad felhasználni. Tudomásul veszem, hogy a nevemet soha nem használják fel.

Név **Aláírás**

2023.04.19.
Kolozsvár

2. számú melléklet – A zsoltár nyomtatott változatban kézbeadott szövege

Uram, hallgasd meg imádságomat,
figyelj könyörgésemre!
Hallgass meg, mert hű és igaz vagy te!
Ne szállj perbe szolgáddal,
hiszen egy élő sem igaz előtted!
Mert ellenség üldöz engem,
földre tiporja életemet,
sötétségbe taszít,
mint a régen meghaltakat.
Lelkem elcsüggedt bennem,
szívem megdermedt bensőmben.
Visszaemlékezem a régi napokra,
végiggondolom minden tettedet,
elmélkedem kezed alkotásain.
Imádkozva nyújtom feléd kezem,
lelkem utánad eped,
mint a kiszikkadt föld.

Szela.

Siess, Uram, hallgass meg,
mert odavan a lelkem.
Ne rejtsd el orcádat előlem,
mert olyan leszek, mint a sírba
leszállók!
Hadd halljam minden reggel,
hogy hűséges vagy,
hiszen benned bízom!
Ismertesd meg velem,
melyik úton járjak,
mert hozzád vágyódik lelkem.
Ments meg ellenségeimtől, Uram,
nálad keresek oltalmat!
Taníts akaratod teljesítésére,
mert te vagy Istenem!
A te jó lelked vezéreljen
az egyenes úton!
Tartsd meg életemet
nevedért, Uram,
hozz ki engem a nyomorúságból
a te igazságodért!
Némítsd el ellenségeimet
a te hűségedért!
Pusztítsd el azokat,
akik életemre törnek,
mert a te szolgád vagyok én!

Dolgozat lezárva: 2024.05.25.
Formai módosításokkal[174]

[174] A 26. ETDK-ra leadott változatban a dolgozat rendelkezett 3 további melléklettel (*Facilitátori vázlat, Jegyzőkönyv, Személyes reflexiók*), melyet az OTDK terjedelmi követelményeire való tekintettel nem tudtam integrálni a beküldött szövegbe. A mellékletek legjelentősebb elemeit ezért átemeltem a lábjegyzetekbe. Ez indokolja a főszöveg hosszabb terjedelmét.